

**UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA**

Maks Šmidhofer

**ARISTOTELOVO POJMOVANJE PRIJATELJSTVA:
SODOBNI PREMISLEKI
DIPLOMSKO DELO**

Ljubljana, 2016

**UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA
ENOPREDMETNI PROGRAM TEOLOGIJA**

Maks Šmidhofer

**ARISTOTELOVO POJMOVANJE PRIJATELJSTVA:
SODOBNI PREMISLEKI**

DIPLOMSKO DELO

Mentorica: doc. dr. Mateja Pevec Rozman

Ljubljana, 2016

Izraziti hvaležnost. Izpovedati jo.

Tako, povsem iz srca.

Izpovedati jo takrat, ko jo iskreno začutiš.

Brez leporečja in narejenosti.

Razodeti jo v vsej resnici, čisto odprto,

tako kot se zjutraj razpre nebo

in obsije z novo zarjo vso zemljo,

brez pridržkov in senc.

Jože Urbanija

ZAHVALA

Rad bi se zahvalil vsem, ki so kakorkoli pripomogli pri nastajanju te diplomske naloge. Posebna zahvala gre moji mami, ki nad menoj ni obupala do zadnje napisane strani. Prav tako bi se rad zahvalil partnerki Barbari, ki me je prenašala, ko sem neznosno vzdihoval pred računalniškim ekranom.

KAZALO

UVOD.....	1
1. POJMOVANJE PRIJATELJSTVA V ZGODOVINI.....	3
1.1 Arhaična doba	3
1.1.1 Homer – <i>philos</i> , <i>hetairos</i> , <i>xenos</i>	3
1.1.2 Heziod.....	5
1.1.3 Lirika in simpoziji	6
1.1.4 Teognis iz Megare	7
1.2 Klasična doba	8
1.2.1 Pomoč prijateljem.....	9
1.2.2 Prijateljstvo in politika	11
1.2.3 Prijatelji in finance	11
1.2.4 Zavezniki in daljni prijatelji; javno in zasebno o prijateljih; prijateljstvo v polis	13
1.3 Helenistična doba	15
1.3.1 Neenakost prijateljev; prijatelji na dvoru	15
1.3.2 Prijatelji in prilizovalci; odkritost in svoboda govora <i>parrhesia</i> ; prijatelji in vladarji.....	17
1.3.3 Filozofija prijateljstva pri Epikurejcih.....	19
1.3.4 Prijateljstvo pri Stoikih.....	21
1.4. Prijateljstvo pri Kristjanih	22
1.4.1 Razkrivanje prijateljem	22
1.4.2 Prijateljstvo in ljubezen med brati	23
1.4.3 Gregor Nazianški o prijateljstvu.....	24
1.4.4 Prijateljstvo z Bogom	25
2. ARISTOTEL IN PRIJATELJSTVO	27
2.1 <i>Philia</i>	28
2.2 Lastnosti prijateljstva pri Aristotelu.....	30
2.3 Vrste prijateljstva	32
2.3.1 Prijateljstvo iz koristoljubjain prijateljstvo zaradi užitka	32
2.3.2 Prijateljstvo med dobrimi	35

2.4 Aktivna dimenzija prijateljstva.....	39
2.5 Prijateljstvo do samega sebe in drugi jaz.....	41
2.6 Samozadostnost	42
2.7 Prijateljstvo in sorodniki.....	44
2.8 Prijateljstvo in družbene ureditve	45
3. SODOBNO POJMOVANJE PRIJATELJSTVA IN SOCIALNA OMREŽJA.....	48
3.1 Starodavno in moderno prijateljstvo; Unikatnost in samo-razkritje.....	49
3.2 Intimnost in prijateljstvo.....	50
3.3 Kaj so socialna omrežja.....	53
3.4 Prijateljstvo na socialnih omrežjih	55
3.5 Socialna omrežja in najstniška prijateljstva.....	57
SKLEP.....	62
POVZETEK	65
ABSTRACT	66

UVOD

Prijateljstvo je eno izmed medčloveških medosebnih odnosov, v katerega posameznik vstopa največkrat v življenju. Prva prava prijateljstva se sklepajo že v otroških letih in imajo velik vpliv na nadaljnji razvoj posameznika. Težko si je predstavljati zdravega človeka brez prijatelja, saj je človek družbeno bitje in za svoje popolno udejstvovanje potrebuje sočloveka. O prijateljstvu so pisci pisali v vseh obdobjih človeške zgodovine, pa naj so bila dela neposredno vezana na ta odnos, ali pa je bil odnos posredno predstavljen skozi drugo temo. Vsekakor je moč ugotoviti, da sam pojem prijateljstva ni nekaj, kar ostaja nespremenjeno, temveč se njegova vrednost, prioritete in način razumevanja spreminjajo skupaj s časom in družbo, v kateri ljudje živijo. Predvsem so se prioritete prijateljstva in njegovo razumevanje spreminjali v skladu s človeško miselnostjo takratnega časa in prepričanja.

Namen diplomske naloge je podrobno predstaviti Aristotelov pogled na prijateljstvo, ki je opisan predvsem v osmi in deveti knjigi Nikomahove etike. Sprva se bomo osredotočili na obdobje pred Aristotelom in raziskali pojmovanje prijateljstva do njegovega časa. S tem bodo predstavljeni okvir, nazor in doktrina, v krogu katerih je Aristotel razvil svojo filozofijo o prijateljstvu. V nadaljevanju bomo skušali njegov pogled aktualizirati in ga povezati z današnjim svetom in sodobnim načinom življenja. Osredotočili se bomo predvsem na digitalno tehnologijo in internetna socialna omrežja, ki sta danes glavni vodili za ustvarjanje in ohranjanje odnosov.

Ali je prijateljstvo res nekaj tako enostavnega kot klik na gumb »dodaj prijatelja«? So danes v prijateljstvu cenjene enake vrline kot v Aristotelovem času?

Dejstvo je, da sta se družba in človeški nazor močno spremenila od antičnega časa, zato se je skoraj gotovo spremenilo tudi razumevanje prijateljstva. Ljudje danes zaradi tehnologije veliko lažje ostajamo v stikih, saj prostorska in časovna razlika nista več ovira. Prav tako lahko s pomočjo tehnologij dosežemo večji krog ljudi in najdemo somišljenike. Vse te »bonitete« so prevetrile tudi človeške odnose, zato jih je težko primerjati z Aristotelovim pogledom. Vseeno pa so osnove medosebnih odnosov, med katere spada tudi prijateljstvo, ostale iste. Intimnost, zaupanje, samorazkritje, dobrota in vrlina so še vedno glavnice vseh odnosov.

V diplomski nalogi bomo ob naslonitvi na velikega antičnega misleca raziskali prave vrednote prijateljstva, ki bodo bralca pripravile do tega, da se bo še enkrat zamislil, ali je res pravi prijatelj svojim bližnjim, prav tako pa bo še enkrat pretehtal odnos bližnjih do njega samega.

1. POJMOVANJE PRIJATELJSTVA V ZGODOVINI

Pojmovanje prijateljstva se je skozi zgodovino precej spreminjalo in še danes vsak posameznik ta pojem razume vsaj malo drugače. Čeprav je vsaka kultura razumevala pojem prijateljstva na drugačen način ter je do razlik v razumevanju prihajalo tudi znotraj vsake kulture v istem časovnem obdobju, se jedro razumevanja tega pojma ne spreminja. Je intimen in lojalen odnos med dvema osebama ali manjšo skupino ljudi, ki primarno ne izhaja iz članstva v neki skupini, niti ni osnova družinske, plemenske ali kakršne koli podobne vezi (Konstan 1997, 1). V antični Grčiji je najbližji prevod besede »prijatelj« beseda *philos* (ljub, drag, imeti rad, ...), katere pomen pa skozi zgodovino ni ostajal popolnoma enak.

1.1 Arhaična doba

1.1.1 Homer – *philos*, *hetairos*, *xenos*

Homer je glavni predstavnik arhaične dobe. Ustvarjal je v 8. stoletju pred našim štetjem, njegovi najpomembnejši deli pa sta epa Iliada in Odiseja. Pojem prijateljstva pri njem je razumljen kot nekakšen sistem preračunljivega sodelovanja, pri katerem ni nujno, da ga spremljajo občutki naklonjenosti (Millett 1991, 120).

Beseda *philos* se pri Homerju ne nanaša na prijatelja v današnjem pomenu besede, temveč jo uporablja kot pridevnik – predvsem pri opisovanju bližnjih prijateljev ter družinskih članov, navadno pa jo prevajamo z besedo »dragi«. Tu *philos* v obliki samostalnika najdemo relativno redko, njen pomen je v tej formulaciji zelo širok. Z njo na primer poimenuje Odisejevo domovino ter ljudi v njej, h katerim je Odisej namenjen. Primer najdemo, ko je Odisej gost pri Faikaih in ko pristane v deželi kiklopov »...oddaljen od *philioi*« ter »... daleč od *philioi* in domovine« (Konstan 1997, 30).

Druga beseda, ki jo Homer uporablja in se še najbolj približa današnjemu pomenu besede prijatelj, je *hetairos*. Uporablja jo kot samostalnik. Avstrijski zgodovinar Christoph Ulf v svoji knjigi *Die homerische Gesellschaft : Materialien zur analytischen Beschreibung und historischen Lokalisierung* poda štiri vrste odnosov, v katerih se pojavlja beseda *Hetairos*:

- manjša etnična skupina, ki jo vodi en voditelj,
- večje združbe, ki so po odnosu enake etničnim skupinam,
- skupina vodij različnih neodvisnih družb in
- voditelj ter vsi posamezniki, ki mu sledijo (na primer Trojanci kot celota). (Ulf 1990, 129)

David Konstan, profesor na newyorški univerzi razlaga, da so tisti, ki plujejo z Odisejem, njegovi tovariši a vendar niso bližnji prijatelji. Kadar Odisej žaluje za tistimi, ki so umrli med potjo, o njih govori z naklonjenostjo v glasu in le v teh primerih je uporabljena beseda *philos* in ne *hetairoi*. (Konstan 1997, 31)

Na Odisejevi poti se med tovariši večkrat vname tudi nemir in sovražnost in tedaj neke osebne naklonjenosti ni čutiti. V teh trenutkih Homer zanje uporabi besedo *hetairoi*. Primer najdemo, ko eden izmed palubnih tovarišev, Eurilohos, nasprotuje Odisejevi odločitvi in s tem izpodbija njegovo avtoriteto med *hetairoi*. Sledi Odisejeva reakcija – pravi, da je v njem zavrelo in bi najrajši pograbil meč ter mu položil glavo pred noge, četudi sta bila v rodu. Tovariši *hetairoi* pa so ga zadržali. (Homer 1997, 94)

Ko Odisej oslepi Kiklopa, ta moli k svojemu očetu, naj zagreni Odisejevo vrnitev v domovino. Poziva ga, naj se vrne kar se da pozno, četudi je Odiseju sojeno, da bo videl svojo domovino in svoje domače, *philos*. Obenem naj bo zagrenjen in naj izgubi vse svoje tovariše – *hetairos*. Na koncu ga še prosi, naj postane popotnik na tuji ladji, doma pa naj najde cel kup nadlog. (Homer 1997, 85)

Tako je kontrast med *hetairos* in *philos* jasen, saj gre pri prvem pojmu za tovarištvo, ki največkrat nima neke osebne note, vsaj kar se tiče naklonjenosti. S *hetairos* poimenuje skupino ljudi z istim poslanstvom in na isti poti, ki so v neposrednem odnosu. Pojem *philos* pa uporablja kot pridevnik, ki opiše ljubeč odnos do najbližjih, med katerimi vlada posebna naklonjenost.

Homer pozna še eno vrsto prijateljstva, za katerega uporablja besedo *xenos*. Obogati jo s pridevnikom *philos*. V klasični Grčiji *xenos* pomeni tujca, ki označuje nekoga iz druge države oz. polis. Iz te besede pa Homer naredi pravi paradoks, saj tujca *xenos* naslavlja s pojmom prijatelj – *philos*. (Konstan 1997, 34)

Začetek takšne besedne zveze sega v Homerjevo Odisejo, ko je bil Odisej gost pri Faiakih. Ker Odisej odkloni povabilo prvaka v boks Laodamasa, ki ga poziva, naj se z njim pomeri, ga mladi princ Eurialos zmerja in med njima pride do hude krvi. Drug drugega poimenujeta z *xeine*, ki pomeni tujec, kar pa je malo nerazumljivo, saj Odisej, ki dejansko je tujec na njegovem ozemlju, tako poimenuje domačina. Ko med njima pride do sprave in se drug drugemu opravičita, ga Eurialos med dajanjem darila poimenuje *pater xenie*, kar bi pomenilo »oče tujec«. Odisej prav tako ne skopari pri laskanju in ga naslovi s *xenios philos*, »dragi tujec«. (Konstan 1997, 35)

Beseda *xenios* z različnimi pridevniki pri Homerju tako največkrat pomeni prijateljstvo, ki bi ga lahko poistovetili z besedno zvezo »gostoljubno prijateljstvo« (Konstan 1997, 33). Najboljši primer takšnega prijateljstva najdemo v Iliadi. Na bojnem polju se srečata Diomedes in Glaukos. Skozi pogovor ugotovita, da sta si njuna deda pred več leti izkazala gostoljubje, zato Diomedes zapiči svojo sulico v zemljo in prisrčno ogovori svojega nasprotnika. Diomedes se ponudi za gostitelja *xenios philos*, če bi Glaukos kdaj prišel v Argos, obenem pa poziva, naj tudi sam ponudi isto gesto. Nato predlaga, naj se izogibata drug drugem v tem boju, pri tem pa zamenjata svoji opravi, ter tako drugim pokažeta, kako cenita zvezo »gostinstva iz časov očetnih« *xeinoi patroioi*. (Homer 1978, 31)

Vse tri besede, ki jih Homer uporablja pri imenovanju odnosov, lahko na nek način enačimo s prijateljstvom, vendar ne gre za prijateljstvo v današnjem pomenu besede. S temi besedami označi ljudi, ki so v tesnem odnosu in imajo nekatere klasične lastnosti prijateljstva., Termina »prijatelj« v današnjem modernem pomenu besede ne pozna.

1.1.2 Heziod

Drugi predstavnik arhaične dobe je Heziod, ki je živel po Homerju. Njegovo delo *Dela in dnevi* predstavi popolnoma drugačen svet, kot ga je predstavil Homer. Gre za svet kmetov in njihovo delo s pomočjo sužnjev. (Millett 1984, 85)

Heziod konkretno o prijateljstvu govori v eni kitici svoje pesnitve. Bralca svari, da rodnega brata – *kasignetos* – nikdar ne sme enačiti s prijateljem. Če pa se to že zgodi, naj mu nikar ne stori ničesar zlega. Prav tako opozarja, da bralec ne sme lagati za golo

zabavo. A vendar, če bi nekdo drug njega razžalil z besedo ali dejanjem, naj si to zapomni in mu dvojno povrne. Če bi človek, ki te je razžalil, ponovno »iskal prijateljstvo« s teboj (*philotes*), ga z njim skleni, a le, če se ti je pred tem opravičil. Poudarja, da ni prida človek, ki vedno izbira svoje prijatelje – *philos*. Na koncu bralcu polaga na dušo, naj se njegovo srce vedno ujema z njegovim obrazom. (Heziod 2009, 86–87) V kasnejših verzih Heziod opozarja, naj človek nima preveč prijateljev, pa vendar bi brez njih postal slab človek. Ko avtor v svojem delu govori o prijateljih, se večinoma nanaša na sosede, družino in kolege. Govora je o prijateljih na splošno in ne poudarja nikakršne posebne emocionalne vezi.

1.1.3 Lirika in simpoziji

Notranji dokazi iz arhaičnih grških besedil ter kasnejših pričevanj prikazujejo povezavo med prijateljstvom in simpozijem, kakršnega so poznali v 5. in 6. stoletju pred Kristusom. V tem času so s pojmom »simpozij« označevali drugi del pojedine, ki so jih Grki prirejali ob raznih priložnostih. Ko so odnesli ostanke hrane, se je pričelo popivanje. Takšna vrsta popivanja je v Atenah predstavljala zabavo aristokratov, ki so se ob recitiranju lirike predajali raznovrstnim užitkom – simpozij.

Pesmi, ki so jih recitirali ob takšnih trenutkih, se imenujejo *skolia*. Večina je bila napisana v Atenah, pisane so v štirih vrsticah. Namen pesmi je bil skozi petje dokazati, da so še vedno »civilizirani« gostje na pivski zabavi. Kdor je lahko še pel in recitiral brez zatikanja, je s tem dokazal, da je še vedno priseben. Ker so pesmi Atencev, ki so jih recitirali na simpozijih, podobno kot naše pивske pesmi povezane s prijateljstvom, jih je smiselno omeniti. *Skolia* 908 je ena izmed njih, ki so jo na simpozijih peli Atenci in pravi, da ta, ki ne izda človeka, ki je njegov prijatelj (*andra philon*), bo užival večno čast med smrtniki in bogovi. Namig na politično izdajo in civilne spore v tem primeru ni atipičen. V *skoliji* 889 je zapisano, da bi bilo zelo dobro, če bi le lahko izvedeli, ne da bi nas prevarali, kdo je prijatelj (*andra philon*) tako, da bi mu razparali prsni koš, pregledali srce, in ga postavili nazaj. O *hetairoi* piše *skolia* 892, ki pravi, da bi moral biti tovariš pošten in ne bi smel imeti pokvarjenih misli. (Konstan 1997, 44–45)

Zadnje čase se med učenjaki vse bolj uveljavlja ideja, da je simpozij, kot so ga v praktičnem vidiku poznali v 5. in 6. stoletju v Atenah, osnova za vse kasnejše lirične in sorodne zvrsti, ki so sestavljene iz kratkih verzov. Po njihovem mnenju je simpozij osnova za vse enoglasne (nezborovske) poezije. Velja prepričanje, da je zgodovina lirike dejansko zgodovina simpozija. Socialen vidik simpozija pred atensko demokracijo je težko oceniti, vendar na splošno velja prepričanje, da so njegovo delovanje zagotavljali *hetaireiai*, bratovščine oz. elitne družčine. Simpoziji so bili središče socialnega in kulturnega življenja višjih družbenih razredov. (Konstan 1997, 45–46)

1.1.4 Teognis iz Megare

Pesnik Teognis je živel v manjši polis imenovani Megara nedaleč od Aten. Živel je v 7. ali 6. stoletju pred Kristusom. Poznan je predvsem po svojih epigramih. So številčni in se pretežno nanašajo na spore med družbenimi razredi ter razlikovanja med prijatelji in sovražniki.

Teognis je opozarjal na socialno nestabilnost. Tradicionalno aristokracijo, ki je veljala za visok družbeni razred – označuje ga kot nekaj »dobrega« (*agathos* ali *esthlos*) – pričenjajo izpodrivati osebe iz nižjih, »osnovnih« družbenih slojev (*kakos*, *deilos*), ki se zanašajo na denar in na rojstne pravice. Sprašuje se, kdo bi lahko le mirno gledal dobre ljudi izgubljati čast, medtem ko bi jo slabi pridobivali. (Konstan 1997, 48)

Kategorizacija ljudi, ki se po Teognisu delijo na dobre in slabe, upošteva tako osebni karakter kot tudi socialni status. Nov, dominanten razred ljudi, ki je na pozicijo prišel s pomočjo denarja, je po njegovem mnenju pričel postajati boljši od prejšnjega. Obenem je aristokratski razred, ki je prej veljal za »plemstvo«, prizadela revščina, ki je vplivala tudi na njihovo etičnost in s tem slabšala njihov socialni status. V teh spremembah nastane neka ironična napetost, ki da Teognisovi poeziji svojo energijo. Za dobre pravi, da so se spremenili v slabe (*deilos*) (57–8), tisti manj vredni pa so z bogastvom postali najbolj priljubljeni med bogovi, saj z denarjem človek postane dober. Posledica motnje razrednih odnosov je bilo krhanje solidarnosti med aristokratskim razredom. S tem je v ospredje stopil tudi poglobljen pogled na prijateljstvo in nezanesljivost le-tega. Teognis

je to poudaril v svojih pesmih. Pravi, da naj si ljudje ne izbirajo prijatelja med državljani (*astoi*), ne glede na to, kako nujno je. Do njih naj se obnašajo kot do prijateljev, vendar jim naj ne zaupajo resnejšega dela. Prav tako je zapisal, da bodo našli malo mož, sinov *Polypaus*, ki se bodo izkazali za zaupanja vredne prijatelje (*pistoi hetairoi*) v težkih situacijah. (Konstan 1997, 50)

Večina njegovih pesmi, ki se dotikajo prijateljstva (*philo*), obravnava ljudi, ki sploh niso pravi *philo*. Prijatelji s simpozijev vstopijo v prijateljski odnos ob vinskih vrčih in ne v realnih situacijah. (Konstan 1997, 50)

Zgodovinsko gledano se je pojem prijateljstva spremenil. V Teognisu se zrcali oblika prijateljstva, ki je postala kvalitativno drugačna od klasičnega ideala in vsebuje: previdnost, nezaupljivost, celo sovražnost. Lojalnost in zvestoba nista več samoumevni posledici prijateljstva.

1.2 Klasična doba

Klasična doba, znana tudi kot helenizem, je obdobje v grški zgodovini, ki se je začelo z reformami v Atenah ter končalo s smrtjo Aleksandra Velikega, leta 323 pred našim štetjem. V obdobju klasične Grčije je vsakdanji izraz za prijatelja beseda *philos*. Z njo označujejo vez med dvema osebama ali manjšo skupino ljudi, ki drug drugemu izkazujejo naklonjenost in dobroto. Oseb, ki so se naslavljalje s *philos*, ponavadi ni družila družinska vez, prav tako pa z njo niso naslavljali bližnjih znancev, npr. sosedov in sodržavljanov. Dokazov o »omejenosti« tega samostalnika je mnogo, najdemo jih v literaturi tedanjih piscev. Platon v dialogu Menon zapiše, naj nikogar od njegovih domačih in prijateljev »*mete oikeion mete philon*«, nobenega meščana niti tujca ne popade norost (Platon 2009, 91c). V tem primeru Platon uporabi drugačen samostalnik tako za sorodnika, prijatelja, meščana in tujca. Takšnih primerov je v literaturi tedanjega časa mnogo.

Konstan je v svoji knjigi *Friendship in classical world* v nasprotju z mnogimi misleci mnenja, da je grški pojem *philos* mnogo širši od pojma »prijatelj«. Prav tako nasprotuje mišljenju, da ta pojem zaobjema tako sorodstvo kot tudi sodržavljanje. Sam se dotakne dveh odnosov, in sicer bipolarnosti med sorodniki in prijatelji ter različnost med

sorodniki, prijatelji in sonarodnjaki. Prijatelji oz. *philoí* se od sorodnikov ter sodržavljanov razlikujejo predvsem po tem, da je prijateljstvo prostovoljno in mora biti na nekakšen način ustvarjeno *poiestihai*, medtem ko sta sorodstvo in državljanstvo odnosa v katera si rojen in jih ne moreš izbirati. Za Grke tistega časa je prijateljstvo dobrina obogatena z lojalnostjo, ki se izkazuje obojstrestransko. (Konstan 1997, 54–55)

Avtor meni, da je do zmede prišlo zaradi napačno interpretirane povezave med samostalnikom *philos*, glagolom *philein* ter abstraktnim samostalnikom *philia*. Medtem ko se beseda *philos* uporablja predvsem za oznako prijatelja, glagol *philein* ponazarja različne vrste ljubezni in naklonjenosti, ki lahko poleg prijateljem izkazujemo tudi sorodnikom in sodržavljanom. Abstraktni samostalnik *philia* pa se lahko uporablja tako za prijatelje, kot tudi sorodnike in sodržavljanke. Čeprav imajo besede isti koren ni nujno, da se uporabljajo za opisovanje ali prikazovanje istih odnosov (Konstan 1997, 55–56).

1.2.1 Pomoč prijateljem

Pravi pokazatelji prijateljstva niso le čustva in besede, ampak tudi dejanja. V času klasične dobe je veljalo prepričanje, da je pomoč prijateljem v težkih časih nujna in, kdor je ne nudi, ne more biti pravi prijatelj. Dejanje, ki je v pomoč prijatelju je dejansko edini pravi dokaz prijateljstva. Tu ni govora o izkoriščanju prijateljev, temveč so Grki na pomoč gledali kot na potrditev dobrih namenov – biti prijatelj je ponuditi pomoč, ko jo nekdo res potrebuje.

Biti prijatelj je odnos, ki si ga je potrebno zaslužiti. Kontrast med prijateljstvom in sorodstvom je v tem, da je prijateljstvo moč pridobiti ali izgubiti, sorodstvo pa je po definiciji tisti odnos, v katerega si postavljen. Sorodstvo spada v en *genos*, medtem ko sovražniki in prijatelji niso predeterminirane kategorije, temveč so odvisne od obnašanja. (Konstan 1997, 57)

Paul Millett v grobem zaobjame prepričanje klasične dobe o pojmu prijateljstva, ko govori o njihovi koristnosti. Pri izbiri prijateljev je prvotnega pomena njihova pripravljenost ustreči ter zmožnost povračila uslug v celoti. (Millett 1991, 118)

V klasični dobi je bila pripravljenost nuditi pomoč dejanska potrditev dobrih namenov ter posledično prijateljstva. Biti prijatelj je pomenilo nudenje pomoči, ko je bila ta potrebna. Grški komediograf Menander je zapisal, da je pravi prijatelj zdravnik tvoje bolečine, da ni boljše lastnine kot je prijatelj, da moraš prijatelja spoštovati, kot bi bil bog.

Kako pomembna je bila pomoč prijateljem priča tudi dejstvo, da če v krizi nisi nudil pomoči, to ni pomenilo le izgube prijatelja, temveč tudi ustvarjanje sovražnika *ekthtros*. Tako torej prijatelje definirajo dober odnos, namen in dejanje in ne sorodstvena vez ter narodnost. Dober odnos in namen se manifestirata v dejanjih, ki so pozitivno usmerjena do človeka, ki je smatran kot prijatelj. Sovražniki postanejo tisti, ki v težkih trenutkih ne pomagajo in nas s tem razočarajo. Sovražniki lahko postanejo prijatelji, sorodniki ali sonarodnjaki. Stvar pa poteka tudi obratno, saj kdor koli izmed njih nudi pomoč, lahko postane tudi prijatelj. Tako se dejansko ne izključujejo, vendar jih tudi ne smemo enačiti. (Konstan 1997, 56–57)

Antični grški pisec Ksenofont iz Aten omenja tudi Perzijce in njihovo preziranje nehvaležnosti, saj naj bi ta vodila do zanemarjanja bogov, države, staršev in prijateljev. Nenapisana predpostavka je, da je vsak posameznik dolžan spoštovati vse zgoraj naštetu. Povezava med prijateljstvom in pomočjo je bila tako močna, da so bili prijatelji ali družina, če so odklonili pomoč v času krize, takoj označeni za sovražnike. V nasprotnem primeru pa je bil vsak, ki je nudil pomoč v težkih časih, tretiran kot prijatelj.

Več osi, na katerih temelji prijateljstvo, same po sebi tvorijo protislovje. Prijatelji so tisti, ki jih opredeljuje dober namen, zato sorodstvo in narodnost tu nimata velikega vpliva. Dober namen se manifestira v dobrih delih, a če dobrega dela ljudje ne storijo, to lahko postane znak sovraštva. Tudi sorodniki, ki so pustili nekoga iz družine na cedilu, postanejo sovražniki, če pa storijo dobro delo, lahko postanejo tudi prijatelji. Ta posledičnost dobrih del deluje med vsemi odnosi – prijatelji, družina, sodržavljeni. Že angleščina pozna izraze kot npr. »Moj brat se je izkazal za pravega prijatelja«. V naravi človeških odnosov je, da so specificirani in determinirani še globlje, zato lahko v njih pričakujem nekakšno širino. (Konstan 1997, 58)

1.2.2 Prijateljstvo in politika

Obstaja teorija, da je atenska politika običajno potekala po neformalnih osebnih omrežjih med *philoí*. Robert Connor, profesor na Princetonu, je zapisal, da so bile politične skupine v Atenah v petem stoletju v glavnem skupine *philoí* (Connor 1971). Nadalje ugotavlja, da so »veze in poznanstva«ustvarila politične skupine in jih držala skupaj, ter so bile celo bolj pomembna kot družbeni interesi ali državna določila, saj so bile temelj politične aktivnosti in njegove uspešnosti.

Hutter Horst, profesor na univerzi Concordia, to potrjuje. Pravi, da naj bi bilo celotno svobodno ljudstvo polisa povezano z odnosom prijateljstva. Politika je bila le sredstvo za razumevanje in osrečevanje prijateljstva. (Hutter 1978, 25)

Konstan se s tem ne strinja. Po njegovem mnenju *philia* ali naklonjenost, kot je opisana v zgornjih primerih, ni popolnoma združljiva s pojmom prijateljstva. Tudi dokazi, da so se politiki v času klasične dobe v Atenah opirali predvsem na osebne *philoí*, so precej plitki.

Potrditev temu sklepu navede Mogens Hansena, ki zapiše, da pri Ksenofontu, Platonu in Aristotelu najdemo veliko filozofskih diskusiji o *philia*, pa vendar ta pojem ni omenjen pri zgodovinarjih in govornikih kot pomemben pojem v tedanjem konceptu politike. Razen če bi dejali, da je *philoí* enako kot *hetairoi*, in tako pridemo nazaj na pojem *hetaireiai* in ga razumemo kot politično združenje. Vendar takoj pademo v zanko, saj je dejstvo, da v četrtem stoletju pojma *hetaireiai* niso povezovali s političnimi klubi. (Hansen 1991, 283)

Če so prijateljstva služila za utrjevanje v krogih aristokratov, verjetno ne bomo nikdar vedeli, vendar je splošno prepričanje, da je vloga *philoí* v politiki atenske demokracije le obrobna. Odnosi med *philoí* so bili v večini ločeni od javnega življenja.

1.2.3 Prijatelji in finance

Paul Millet je poudaril velik pomen neformalnih finančnih dogovorov v atenskem gospodarstvu in jih postavil na nasprotni breg bančnim posojilom po standardnih obrestnih merah. Po njegovem mnenju sta posoja in izposoja iz časov demokratičnih

Aten smiselni le z vidika Maussovega »eseja o daru«. Millett zapiše, da so bili med različnimi ljudmi sprejemljivi različni pogoji kredita, ki so bili pogojeni z intimnim odnosom med osebami in njihovo vlogo v *polis*. Za tiste posojilojemalce, ki so se šteli kot *philo*i (prijatelji, sorodniki, sosedje in sodelavci) in so se z njimi vzpostavili tesni vzajemni odnosi, so bila posojila brezobrestna. Kadar pa so bili posojilodajalci bolj oddaljeni ali brez osebnih odnosov z posojilojemalcem in od njih niso pričakovali vzajemne koristi, so bile obresti skorajda obveza, samo posojilo pa je zahtevalo določeno varnost. (Millett 1991, 183)

Čeprav bi lahko o povezavi med pojmi *philo*i ter sorodniki in sosedi diskutirali, pa Konstan daje Millettu prav, ko govori o netrgovskem načinu poslovanja med ljudmi, ki so v bližnjih odnosih. Lahko pa se pojavijo nesoglasja tedaj, ko naklonjenost preneha in s tem poslovanje izgubi osebno noto. Ko se krog prijateljstva prekine, je pričakovanje pozitivne donosnosti iz dotičnega poslovanja legitimno. (Konstan 1997, 79)

Grki so se v splošnem strinjali, da je slabo ravnanje s prijatelji vodilo v ohladitev tega odnosa in posledično v izgubo prijatelja. Prav tako je bila izguba prijatelja normalna posledica nezmožnosti pomoči v težkih trenutkih. V tem pogledu je prijateljstvo vsebovalo etično obvezo, ki je bila pogosto razumljena in pokazana v ekonomskem stilu. (Konstan 1997, 80)

Usluga prijatelju v obliki storitve je bila pri Grkih imenovana *kharis*, kar lahko v ustreznih kontekstih prevedemo tudi kot »milost« ali »čar«. Usluga postavi prejemnika pod obvezo, da naredi *kharis* tistemu, ki mu je uslugo naredil, obenem pa ta pojem zajema tudi občutek zadolženost. V tem zadnjem smislu je *kharis* najbolj podoben naši besedi »hvaležnost«. Takšno pravilo vzajemnosti je bilo zelo »goreče«, zato je zaradi njega večkrat prihajalo do pritožb. (Konstan 1997, 81)

Millett v svojem delu navaja dve prepričanji, ki sta veljali v 5. stoletju glede vzajemnosti in prijateljstva. Prvo povzame po Demokritu iz Abdere, ki pravi, da preden naredite uslugo nekemu, ga najprej preverite, da vam kasneje lahko povrne z dobrim in ne zlim. Drugo prepričanje pa najde v Epiharmu, komedijantu in poetu iz Sicilije, ki pravi, da roka roko umije, ter, da moraš najprej nekaj dati, da lahko nekaj dobiš. (Millett 1991, 119)

Jasno je, da so Atenci imeli globoko prepričanje, da so usluge, ki so jih storili, zahtevale povratno dobro delo. Vendar v nobenem od obeh prepričanj ni omenjeno zahtevanje povratnih uslug v povezavi s prijateljstvom. Toda to ne pomeni, da Atenci niso bili razočarani nad prijateljevo nehvaležnostjo, temveč da se pojem *kharis* v smislu obveze med *philo*i ni neposredno uporabljal. (Konstan 1997, 81)

Če je res, kar pravi Gallant, profesor z univerze v Kaliforniji, da se koncepta obveznosti in vzajemnosti nahajata v središču ideologije o medsebojnih odnosih (Gallant 1991, 147), potem so odnosi med prijatelji – v nasprotju z odnosi med sosedi, sorodniki in sodržavljeni – izjeme, ki potrjujejo pravila. Takšni odnosi ne pričakujejo »poštenega« vračila. To potrjuje tudi rek, ki ga pripisujejo Pitagori, ki pravi, da je lastnina med prijatelji skupna. V prijateljstvu je deljenje tisto, kar ga pomaga ohranjati. (Konstan 1997, 82)

1.2.4 Zavezniki in daljni prijatelji, javno in zasebno o prijateljih, prijateljstvo v polis

Eno izmed področji prijateljstva, o katerem so Grki govorili več, kot govorimo danes, so odnosi s tujci. Danes je nepredstavljivo, da bi govorili o dejanskem prijateljstvu med državama ali njunimi prebivalci. V šestem stoletju pred Kristusom pa je bilo Grkom samoumevno govoriti o zavezništvu med tujimi državami, za katerega so uporabljali pojma *philia* in *summakhia* (Konstan 1997, 83).

V časih, ko so bila potovanja omejena in svet ni bil tako globaliziran, je bil vsak stik s tujimi državljani neka nova izkušnja. Posledično lahko razumemo, zakaj so imeli stari Grki toliko poimenovanj za odnose z nerojaki.

Pojem *summakhia* v sebi dejansko zajema skupino držav pod enim vodstvom. Besedo danes enačimo z zavezništvom, njen dobesedni prevod pa je »skupna bitka«. (Tabachnick in Koivukoski 2009, 216)

Od klasične dobe dalje se glagol *philos* večinoma uporablja za tujega zaveznika in se prekriva s pojmom *summakhos* do te mere, da je težko najti razliko med njima. Kadar si besedi nasprotujeta, tedaj *philos* pomeni uživanje miroljubnih odnosov – med ljudmi, ki

niso sovražniki *polemios*. *Summakhos* pa predstavlja ljudi, ki so v slabih odnosih in poskušajo te zgladiti. (Konstan 1997, 83)

Samo prijateljstvo med prebivalci držav in posledično njihovim sodelovanjem so klasični Grki poistovetili z besedo *xenos*. Ta beseda se je eksplicitno uporabljala le za prijateljstva med ljudmi, ki niso prihajali iz iste države. *Xenos* in *xenia* sta ostala v uporabi predvsem takrat, ko se je govorilo o prijateljstvu med aristokrati in prijateljstvu med kralji. (Konstan 1997, 83–85)

Ena izmed nalog, ki so jo večkrat opravljali *philoí* v Atenah, je bila neformalna arbitraža. Ko je prišlo do spora med dvema posameznikoma, sta odšla do skupnega prijatelja, kjer sta poskušala rešiti spor, preden bi zadevo prevzelo sodišče. Skupne prijatelje so dojemali kot nepristranske, saj naj bi si pravi *philoí* vedno prizadeval za dobrobit svojega prijatelja. (Konstan 1997, 89–90)

Tesno prijateljstvo kmalu pripelje do intimnosti v smislu poznavanja vseh skrivnosti družine. *Philia* uteleša prijateljstvo, kjer zasebne ovire padejo ne glede na to, da se s tem razgalita čast in sramovanje celotne družine. Vrednote klasične mestne države, so podobne vrednotam modernih mediterantskih vasic, kjer hiša predstavlja zatočišče zasebne sfere posameznika, vključujoč seksualno čistost in ugled žene, ki v veliki meri pripomore k časti celotne družine. Teksti, ki jih pripisujejo Atencem, pravijo, da biti prijatelj pomeni biti sprejet v zasebno sfero (v hišo) in jo do potankosti spoznati, vključno z njenimi sramotami. Obstaja pa nekaj odlomkov, ki prijatelje uvrščajo v tretjo kategorijo – niti v zasebno sfero niti v javno. (Cohen 1991, 79–80, 83–85)

Aristotel, Platon in Ksenofont prijateljstvo razumejo kot posledico naklonjenosti ali ljubeče navezanosti drug na drugega, ki ni nujno vezano le na enega človeka, temveč ga lahko posameznik goji do več ljudi. Ta odnos je eden izmed mnogih, ki je med seboj povezoval posameznike polis. Gre za zelo cenjen odnos, ki je držal visok nivo socialnosti v mestnih državah. Idealno prijateljstvo je zagotovilo globoko medosebno intimnost, ki je bila izpopolnjujoča in na moč podobna ljubezni med sorodniki. V idealnem primeru prijateljstva je to zagotavljalo »kraj« močne osebne intimnosti, bilo je primerljivo z ljubeznijo med družinskimi člani. Zelo malo je govora o konfliktih, ki nastajajo zaradi različnih zahtev do osebnih čustev. Kot neobveznost se je prijateljstvo

rodilo med različnimi človeškimi odnosi, kot so družina, sosedje in sodržavljani, in tako definiralo svet polisa. (Konstan 1997, 91–92)

1.3 Helenistična doba

Helenizem je obdobje grške zgodovine, ki se razteza od Aleksandra Velikega Makedonskega do rimske nadvlade, torej od konca 4. stoletja pr. Kr. do konca 1. stoletja pr.Kr. (Hadot 2009, 105)

V helenističnem svetu so Grki veliko prepotovali. Zavzemali so mesta, obiskovali čaščene kralje in sodelovali v velikih vojnah. Svoja življenja so posvečali filozofskim naukom in družbi. Gradili so muzeje in knjižnice, se posvetovali z astrologi in ohranjali tradicije klasičnih mestnih držav – polis. V takšnih pogojih so na prijateljstvo gledali v novi luči. Služilo je novim potrebam in bilo podvrženo novim vrstam. Intimnost medosebnih odnosov z močnimi osebnostmi je prinesla potrebo po poštenosti in odgovornosti. Še Zevsu so nadeli imena, kot so oče, kralj, *philiros*, *hetaireios*, saj je povezal vse ljudi in od njih želel, da bi bili prijatelji. Prijateljstvo se je rodilo med ljudmi, ki so bili v osebnih odnosih, in ni bilo pogojeno s sorodstvom ali narodnostjo, temveč z vzajemno vdanostjo, zaupanjem in ljubeznijo. (Konstan 1997, 120–121)

1.3.1 Neenakost prijateljev, prijatelji na dvoru

Med pismi enega izmed najbolj vplivnih govornikov helenistične dobe, Izokrata, najdemo priporočilno pismo za enega izmed njegovih učencev. Naslovljeno je bilo na regenta Makedonije Antipatra s priporočilom, naj sprejme Diodotusa za svojega osebnega svetovalca. Če predpostavljamo, da je pismo pristno, je nastalo leta 340 ali 339 pred Kristusom. V pismu hvali Diodotusa in mu pripisuje mnoge vrline. Med drugim zapiše, da je njegova dobra lastnost tudi *parrhesia*. (Konstan 1997, 93)

Parrhesia je v Atenah pomenila predvsem svobodo govora kot svoboščino in pravico vsakega posameznika. »Beseda« ni bila osebna vrлина posameznikov temveč pravica vseh, ki so jo lahko izgubili zaradi kriminalnih oz. nečastnih dejanj. *Parrhesia* je kasneje postala razumljena kot individualna vrлина posameznikov in je označevala ljudi,

ki so govorili iz srca v dobro tistemu, ki so mu bile besede namenjene. Človek s to vrlino je bil znan po tem, da določenih nastalih situacij ni olepševal, vseeno pa ni kritiziral po nepotrebnem. Vedno je govoril iz srca v dobrobit prijatelja, četudi je to prineslo nestrinjanje. Iz pisma, ki ga je napisal Izokrat je razvidno, da je *parrhesia* vrlina za svetovalca, saj ta vedno govori iz srca in se ne ozira na to, če bi s tem užalil svojega nadrejenega. Antipatru svetuje, naj sprejme Diodotusa kot *philos* oz. prijatelja, čeprav nista na »isti ravni«. Govoriti iz srca in po resnici tudi v trenutkih, ko bi s tem užalili prijatelja, predstavlja težavo večini, zato je *parrhesia* tako cenjena. Tako lahko govori le pravi prijatelj, saj ne izbira svojih besed, da bi s tem prikril resnico in s tem naredi več dobrega, kot je razvidno na prvi pogled. (Konstan 1997, 93–94)

Govoriti iz srca in po resnici je ena izmed vrednot pravega prijatelja, ki pa je v praksi največkrat prezrta in interpretirana napačno. Če druga oseba takšno »izpoved« vzame kot kritiko, potem lahko kaj hitro pride do spora med obema osebama, s tem pa je ogroženo tudi prijateljstvo. Da je lahko *parrhesia* vrlina v odnosu, je zato potrebna tudi zmožnost objektivnega sprejemanja kritike in pomislekov.

Da bi lahko razumeli Izokratovo ponudbo, naj regent Antipater sprejeme Diodotusa za svojega prijatelja, si moramo poglobljeje ogledati strukturo grških kraljevih dvorov v času vladanja Filipa in Aleksandra Makedonskega. Obstajajo dokazi, da so se makedonski kralji redno zatekali k nasvetom svojih svetovalcev. Bili so njihova bližnja družba, ki jim je bila pri srcu, obenem pa so jim pomagali voditi državo. Grki so jih poimenovali *hetairoi* ali tudi *philoï*. Podobno situacijo najdemo tudi pri Perzijcih. Ko Kir daje poslednja navodila svojemu najstarejšemu sinu Kambizu, poudari, da ni zlato žezlo tisto, ki daje najvišjo oblast, temveč so zvesti prijatelji najvarnejše žezlo, ki ga kralj premore. (Konstan 1997, 94)

Poleg kraljev so v zapiskih helenistične Sirije omenjeni njegovi *philoï* – prijatelji – in vojaške sile kopnega in morja. Termin *philoï* poudarja osebno strukturo kraljestva in kaže na značilni vidik monarhične institucije. (Musti 1984, 179)

Prijatelje je moč najti na vseh helenističnih dvorih, kjer so tvorili nekakšen »državni svet« in so vsak dan pomagali kralju pri njegovih odločitvah. V tretjem in četrtem stoletju svetovalce odlikuje njihova socialna in geografska mobilnost. V drugem stoletju

pa je prišlo do postopnega zaostrovanja v birokraciji in s tem upad vpliva kraljevih prijateljev. (Walbank idr. 1984, 69–70)

Kraljevi prijatelji – na kateri koli stopnji uradne formalnosti – so presenetljiv primer jezika med ljudmi, ki niso na isti hierarhični lestvici. Odnose med ljudmi iz različnih socialnih razredov, npr. plemiči in navadni prebivalci, največkrat najdemo v kontekstu izven atenske demokracije in sfer kulturnega vpliva. V demokraciji je prevladovala težnja, da bi se izogibali omembe neenakosti med različnimi socialnimi razredi ter poudarkov o večvrednosti posameznikov. (Konstan 1997, 97)

1.3.2 Prijatelji in prilizovalci, odkritost in svoboda govora *parrhesia*, prijatelji in vladarji

Plutarh je v svojem delu *Kako razlikovati prilizovalca od prijatelja*, ki ga je napisal okrog leta 100 pr. Kr., še bolj podrobno raziskal teme prijateljstva, odkritega govora in prilizovanja. Izhaja iz mnenja, da je odkritosrčnost lastnost prijatelja, medtem ko je prilizovanje – *kolakeia* – njegovo popolno nasprotje. (Konstan 1997, 98)

Plutarh svari, da prilizovalca ni lahko prepoznati in se lahko skriva neopažen med vrstami prijateljev. Primerja ga s ponarejenim kovancem v denarnici, ki se na prvi pogled ne razlikuje ne po teži, obliki in tudi ne po izgledu. Tudi prilizovalec, ki posnema prijetne in privlačne značilnosti prijatelja in je vedno vesel ter zadovoljen je podoben temu kovancu. Ničemur se ne upira in ničemur ne oporeka (Plutarh 2007, 208). Pravi prijatelj bo tako hvalil kot tudi občasno kritiziral, toda nenehno pritoževanje ter ljudomrzen odnos sta znaka neprijateljske narave.

Plutarh pojasni, da pri prilizovalcih v mislih nimamo tako imenovanih parazitov, ki brez sramu živijo na račun drugega in jih je lahko prepoznati. Te ljudi zanima le lasten trebuh in nič drugega. V nekem fragmentu, ki ga pripisujejo grškemu pesniku Arhilohu, piše, da paraziti pijejo veliko vina, vendar k temu ne prispevajo. Pridejo na dom, kot da bi bili *philos*, toda njihov trebuh jih je spreobrnil, da so brez sramu ali kančka vesti. (Konstan 1997, 99)

Prilizovalci so pravo nasprotje, saj gre za vrsto osebe, ki se ne prvi pogled ne zdi potuhnjena. Svoje hibe nikdar ne prizna in nikoli ga ne najdemo v »bližini kuhinje« (Plutarh 2007, 209). Oponašajo skoraj vse karakteristike prijateljev vendar jih po Plutarhu lahko ujamemo na eni točki. Gre za osebe brez trdnega značaja in načina razmišljanja, ki se vedno prilagajajo situaciji in načinu razmišljanja. Plutarh pravi, da prilizovalca spoznaš tako, da navidezno spremeniš svoj način mišljenja, katerega je prilizovalec prej podpiral. Če tudi sam zamenja mišljenje, potem ni več dvoma, da ne gre za pravega prijatelja. Izda ga njegova težnja h konstantnemu spreminjanju in prilagajanju situacijam. Pravi prijatelj ima hrbtenico in kadar misli, da si v zmoti, ti to tudi pove – krasi ga *parrhesia*.

Plutarh se v zadnjem delu *Kako razlikovati prilizovalca od prijatelja* posveti tudi zlorabljanju že prej omenjenega pojma *parrhesia*. Odkritost kot vrлина ne pomeni napada na prijatelja »brez zavor«, kadar naj bi bil ta v zmoti, temveč zna pravi prijatelj izbrati način, besede ter tudi čas, kdaj bo svojemu prijatelju namenil kritiko. Čas je bistvenega pomena: zanemarjanje pravega trenutka uniči moč odkritosti. Odkritost in kritika prav tako ne smeta nastopiti v družbi, temveč ko sta prijatelja na samem, saj ima tedaj največjo moč.

V nasprotju s Plutarhovim pisanjem pa v splošnem pojem »odkritost« v helenistični dobi ni bil tretiran kot specifična vrлина *philoí*. Odkritost je bila na nek način pričakovana in samoumevna pri vseh državljanih. V splošnem je pojem *parrhesia* pomenil svobodo govora kot pravico vsakega svobodnega državljana. To pravico je posameznik lahko izgubil, če je na primer storil kakšno kriminalno dejanje. Pojem se je predvsem uveljavil v 5. stoletju v Atenah, predstavljal pa je bistvo demokracije z vidika enakopravnosti vseh. (Konstan 1997, 103)

Prijateljstvo med osebami, kjer vladajo velike stanovske razlike, je vseeno vprašljivo. Takšen odnos ni tako oseben in čustven, temveč bolj formalen in klasičen v primerjavi z idealom klasične dobe. Pravo prijateljstvo teži proti enakopravnosti. Ena izmed najmočnejših ovir pri oblikovanju prijateljstva med ljudmi je strukturno pogojena neenakost (Hutter 1978, 10).

Strukturno pogojena neenakost pripelje do nekakšnega psihičnega pritiska pri navezovanju stikov. Oseba, ki je na »nižjem nivoju«, pa naj si bo to po starosti,

bogastvu ali hierarhični lestvici, lahko kaj hitro zapade v prepričanje, da je oseba, ki je nad njenim nivojem, več vredna. Lahko se zgodi, da se ji zaradi takšnega prepričanja podredi, kar pa v pravem prijateljstvu ni mogoče. Prav tako pa obstaja past tudi obratno, saj se ima lahko oseba, ki je na »višjem nivoju«, za nekaj več. Ob tem razvije nekakšen pokroviteljski pogled na drugo osebo. Ima se za več vredno in posledično ne priznava enakosti, kar pa ponovno ne more obroditi pravega prijateljstva.

Francoski esejist in kritik Charles de Saint-Evremond, ki je živel v 17. stoletju, je mnenja, da je nemogoče postati prijatelj s princem (visokim uradnikom), saj je »razdalja«, ki obstaja med vladarji in posamezniki, prevelika in ne omogoča združitve mišljenja, kar pa je neobhodno za nastanek ljubezni – prijateljstva.

1.3.3 Filozofija prijateljstva pri Epikurejcih

Epikurejstvo je filozofski nauk, ki se opira na starogrškega filozofa Epikurja. Njegova teorija je, da se bitja rodijo in umirajo zaradi gibanja atomov. Človeška naloga je, da se osvobodi strahu pred smrtjo s pomočjo spoznavanja narave, saj v nasprotnem primeru ne more doseči ravni sreče in duševnega miru.

Galen v 2. stoletju pr. Kr. svetuje svojim bralcem, kako naj se ozdravijo predivjih strasti. Svetuje jim, naj si za prijatelja, *philo*, vzamejo človeka, ki ni nagnjen k prilizovanju *kolakeia*. Gre celo do te mere, da odsvetuje prijateljstvo s tistimi, ki pogosto obiskujejo hiše bogatih, saj jim ponavadi ne more zaupati. Prav tako pa svari pred bogataši, saj od njih ne morejo pričakovati iskrenega nasveta. (Konstan 1997, 108)

Epikurejci so gojili prijateljske vezi predvsem v svojih lastnih skupnostih. Zdi se, da se ta Helenistična praksa prijateljstva v skupnosti vleče nazaj vse do samega Epikurja, ki je živel v poznem 4. in v začetku 3. stoletja. Pri njem ne najdemo mnogo omemb prijateljev, *philo*. Znan je predvsem njegov aforizem, ki pravi, da nam več pomeni zaupanje v prijateljeve sposobnosti kot pa dejansko korištenje le teh. Prav tako je mišljenja, da ni pravi prijatelj tisti, ki venomer išče pomoč pri prijatelju, in tudi, da za prijatelja ne moremo imeti človeka, ki se z nami nikdar ne poveže. Uporabnost in korist sta pri Epikurju tesno povezana s prijateljstvom, a vendar neprestana pomoč drug

drugemu vodita v izmenjavo uslug, kar pa takšen odnos negira. Vendar, če se nikdar ne obrneš na prijateljevo pomoč, vaju to odtuji in prijateljstvo zbledi. (Konstan 1997, 109)

Epikurju prav tako pripisujejo rek, da moder mož nikdar ne izda prijatelja in ob posebnih priložnostih zanj žrtvuje tudi življenje. Po njegovem je spomin na umrlega prijatelja nekaj najbolj sladkega. Epikur več govori o prijateljstvu, kot prijateljih. Prijateljstvo je zanj trajnejše od modrosti in je samo po sebi veličina oz. *arete*, vendar ima zraven grenak priokus, saj ima svoj izvor v služenju, suženjstvu.

V Epikurejski šoli je bilo prijateljstvo sredstvo, s pomočjo katerega je lahko posameznik preobrazil sebe. Meditacijo in askezo je bilo potrebno preživljati s sobivanju s podobno mislečimi in tako dosegati ozdravljenje duše. Epikur je v takšnih primerih prevzel vlogo vodnika zavesti – duhovnega voditelja. Verjel je v osvoboditev občutka krivde s priznavanjem greha in sprejmanjem graje. Spoved, izpovedovanje in sprejemanje kritike ostalih bratov so bile nujne sestavine za ozdravitev duše. (Hadot 2009, 136)

Prijatelji (*philoí*) so za Epikurja nujni zaradi njihove uporabnosti in koristnosti v vsakem danem trenutku, saj nam zaupanje v njih daje mirnost. Prijateljstvo pa je v osnovi nastalo le iz obojestranske potrebe po pomoči in podpori med ljudmi in je cenjeno prav zaradi tega. (Konstan 1997, 110)

Kasnejši epikurejci so predstavili različne poglede na prijateljstvo. Cicero v 1. knjigi dela *Največje dobro in največje zlo* izpostavi tri dejstva o prijateljstvu:

1. čustva do prijateljev izhajajo in nastajajo zaradi užitka, ki si ga osebi zagotavljata,
2. s spoznavanjem med seboj ljubezen med prijateljema raste in oseba postane cenjena zaradi nje same in ne zaradi prednosti, ki jo to prijateljstvo omogoča,
3. prijateljstvo med modrimi ljudmi veže obluba, da bosta drugega imela rada, kot imata rada samega sebe. (Cicero 1972, 66–70)

Epikurejec Philodem v delu *O svobodi govora* vidi pozitivne lastnosti prijateljstva med njegovimi učenci ter posledični iskrenosti med njimi in med učiteljem. Učenci se drug drugemu z nasveti in iskrenostjo pomagajo izpopolnjevati in izboljševati. Pri tem jim pomaga *parrhesia* in z njo kritika, na drugi strani pa mora biti človek odprt za to kritiko (*menuein*), saj le tako lahko pozitivno sprejme komentar in se skuša popraviti. To ne

velja le med učenci, temveč tudi v odnosu učitelj–učenec, kjer morata kritika ter odprtost potekati obojestransko. Učitelj mora glede na naravo vsakega učenca presoditi, kako strog mora biti z njimi na poti učenja ter zahteven za popravljanje njihovih napak. Pri Epikurejcih prijateljstvo ostane definirano kot vez med posamezniki, ki pa je neprestano uporabljena za osebno rast in napredovanje.

1.3.4 Prijateljstvo pri Stoikih

Stoicizem je filozofska smer, ki je prav tako nastala v času helenizma pod okriljem Zenona Kitijskega. Njen začetek sega v Atene, v 3. stoletje pr. Kr., s časom pa je ta filozofska veja pridobila na veljavi in se razširila po vsej Grčiji in Rimskem imperiju. Leta 529 so po ukazu cesarja Justinijana I zaprli vse filozofske šole, ki niso sovpadale s krščansko miselnostjo, in s tem je stoicizem izgubil na veljavi. Bistvo nauka stoikov je imelo svoj temelj v kozmičnem determinizmu ter človeški svobodi ter prepričanju, da je vrlina ohranjati voljo v soglasju z naravo.

Stoiki prijateljstvu v nasprotju z ostalimi človeškimi lastnostmi niso posvečali posebne pozornosti. Bili so mnenja, da so le modreci zmožni prijateljstva, saj so ti samozadostni in tako niso podvrženi strastem. Njihova naklonjenost je na nek način brezosebna (Konstan 1997, 113). Modreci ukrepajo iz vrline in ne zaradi občutkov do sočloveka (Lesses 1993, 58). Temu pritrjuje misel stoika Seneke (od 3 pr. Kr. do l. 65), svetovalca rimskega cesarja Nerona, ki pravi, da je modrec obrtnik pri ustvarjanju prijateljstev in lahko vedno zamenja umrlega prijatelja z novim.

V družbenem življenju stoik deluje zadržano, vendar se na ta način vseeno udeležuje. S tem se stoiška šola razlikuje od epikurejske, saj se ne umikajo od skrbi. Namen družbenega udeleževanja stoika ni lastno zadovoljstvo oz. korist, temveč deluje za dobro družbe v kateri živi. Po Senekovih besedah stoiki skrbijo za vse na splošno ter za vsakega posebej. (Hadot 2009, 148)

Grško govoreči filozof Epiktet, ki je živel med leti 55 in 136, preučuje različne vrste ljubezni. V njegovih pogovorih, ki se navezujejo na prijateljstvo (*philia*) lahko razberemo, da so prijatelji, država, sorodstvo in celo pravica večkrat zanemarjeni zaradi konflikta interesov. Biti pravi prijatelj, sin ali oče pomeni, da se moralno popolnoma

posvetimo zvezi. Za tiste, ki se popolnoma moralno zavežejo zvezi, se ni potrebno dodatno prepričevati o njihovi vdanosti. Pravo prijateljstvo je funkcija modrosti, v vseh ostalih odnosih pa je lojalnost pogojena. Epiktet predlaga, naj se učenci ne družijo z drugimi in naj sklepajo prijateljstva le znotraj skupnosti. (Konstan 1997, 113–114)

1.4. Prijateljstvo pri Kristjanih

1.4.1 Razkrivanje prijateljem

Z Milanskim ediktom leta 313 je krščanstvo postalo legitimna vera v Rimskem cesarstvu in se je tako izenačilo z drugimi verami, prisotnimi na tem geografskem področju. Cesar Konstantin je tako dal možnost krščanstvu, da se je razvilo v razširjeno vero, kot jo poznamo danes.

Odnos do prijateljstva znotraj cerkve je bil pogojen s teološkimi in etničnimi načeli, prav tako tudi z ozirom na notranjo ureditev. Ko so cerkveni očetje pisali o prijateljstvu, so bili mnogokrat zaskrbljeni zaradi odnosov med menihi, duhovniki in ostalimi pripadniki vere, ki so živeli skupaj v verskih združbah, ter tudi nad laiki in njihovim druženjem. (Konstan 1997, 149)

Kot primer Konstan navede milanskega škofa Svetega Ambroža, ki je živel v drugi polovici 4. stoletja. V njegovem delu *O dolžnosti duhovnikov* poudarja pomembnost razkritja samega sebe svojim prijateljem. Ambrož svetuje novincem, naj se odprejo prijateljem, saj bodo tako zvesti, od njih pa bodo prejeli zadovoljstvo v življenju. Noben odnos med ljudmi ni tako ljubezniv, kot je prijateljstvo, meni sveti Ambrož. Po njegovem mnenju nam je Bog podaril takšno obliko prijateljstva, s katero lahko uresničujemo želje bližnjim in smo odprti za deljenje naših skrivnosti, prav tako pa sprejemamo njihove skrivnosti.

Konstan vidi podobnost v Ambroževem odpiranju sebe svojim prijateljem ter odnosu prijateljstva, kakršnega poznamo v 20. stoletju. Gre za zanimanje in razumevanje drug drugega skozi osebne pogovore, ki gradijo mostove v eksistencialni unikatnosti posameznikov. Ambrož je zaskrbljen glede prijateljstva med »brati«, katerih prijateljstvo je odvisno od enake vere ter sodelovanja v cerkvi. Z odpiranjem drug

drugemu Ambrož spodbuja »brate«, naj se spoznajo tudi osebno in ne le preko skupnih dejavnosti, saj je to tisto, kar rodi pravo prijateljstvo (Konstan 1997, 152).

Razkrivanje drug drugemu lahko pomaga pri napredku majhnih družb prav s tem, ko onemogoča zasebne odnose med posamezniki – kjer nekateri zagovarjajo iskrenost s posamezniki, Ambrož zagovarja iskrenost do vseh bratov. Na tem mestu so bile v pravih meniškega življenja spoštovane odločbe, ki so delovale zoper tajnost. Na tem mestu lahko miselnost povežemo z filozofskimi šolami in nekateri so celo mnenja, da je ideal pojma prijateljstva, kakršnega so poznali stoiki, doživel svojo uresničitve v meništvu (Markus 1990, 80).

1.4.2 Prijateljstvo in ljubezen med brati

Pri krščanskih piscih zasledimo nekaj omemb, da so prijatelji ena duša, ki si želi enako stvar. Predvsem v 4. stoletju in kasneje so se krščanski pisci izogibali besedišču o klasičnem prijateljstvu. To je razumljivo, saj se besedi *philos* in *philia* ne pojavljata pogosto v Novi zavezi. Nekaj referenc lahko najdemo pri Janezu, kjer v Jn 15, 13–14 Jezus tiste, ki ga poslušajo, imenuje prijatelje, in pove, da ima največjo ljubezen tisti, ki da življenje za svojega prijatelja. V Lukovem evangeliju Jezus opozarja: »Vam svojim prijateljem pa pravim ...« (Lk 13, 4–5) ter prične zbrane svariti pred določenimi ljudmi, kot bi to počel pravi prijatelj. Apostolska dela opisujejo skupno lastnino ter eno srce in dušo med tistimi, ki so sprejeli vero (Apd 2,44; 4,32).

Kristjani so za solidarnost med osebami uporabljali predvsem metafore, ki so bile izpeljane iz sorodstvenih vezi. Tako so bile največje solidarnosti med tako imenovanimi brati, očeti in sinovi, beseda *philia* pa tu nima mesta.

Sveti Pavlin Nolanski, ki je živel v poznem 4. stoletju, za ljubezen med kristjani največkrat uporablja besedo *caritas*, včasih pa tudi *affectio*, *amor* in *dilecto*. Obstaja pa beseda, ki je Nolanski ne uporablja za izražanje prijateljstva, ki bi bilo utemeljeno v Kristusu. Četudi te besede ne uporablja kot nekaj slabega, pa jo omeji le za označbo povsem človeške naklonjenosti. Ta beseda je *amicita*, ki jo lahko enačimo z besedo *philia*. Prav tako *amicita* uporablja, kadar govori o odnosu med kristjani in pogani. (Konstan 1997, 157)

Vseeno pa Pavlin nekajkrat uporabi besedo *amicita*, ko posebej ne poudarja, ali je govora o kristjanih ali ne. Takšni primeri kažejo, da se mu uporaba besede ni zdela »prekletstvo« v krščanskih krogih. Medtem ko je *caritas* uporabljal izključno v krščanskih odnosih, pa je *amicita* lahko uporabil tako za posvetno ali krščansko prijateljstvo (White 1992, 158–159).

V svoji knjigi Konstan izpostavlja nekaj pisem, kjer sveti Pavlin Nolanski prikaže razliko med prijateljstvom in krščansko naklonjenostjo. V pismu, namenjenemu Severu, pove, da je njegov brat ne le v sedanjosti, temveč tudi za večno. Njuno prijateljstvo in bratstvo v vrlini je enako kot krvno sorodstvo, saj ju je združil višji Oče. Njegova starejša prijateljstva (*amicita*) mu ne pomenijo nič, saj je za njih mrtev (Konstan 1997, 158). V 2. pismu sveti Pavlin svojemu prijatelju Pamahiju napiše, naj sprejme njegovega duha, ki se mu razkriva v tem pismu, saj ju družijo resnica, ki sta jo našla v Kristusu. Zapove mu, naj prijateljstva ne meri v času, saj to ni navadno sekularno prijateljstvo, ki temelji le na upanju, temveč pravo duhovno prijateljstvo, ki ga lahko dosežeta le s pomočjo Boga. Takšno prijateljstvo se ne razvija proti ljubezni s pomočjo dnevnega druženja in niti ne potrebuje dokazovanja, saj ju družijo resnica, ki se je porodila iz popolnosti Kristusa (Konstan 1997, 157). Takšno razumevanje prijateljstva je precej drugačno od klasičnega razumevanja le-tega. Prijateljstvo naj bi potrebovalo čas da dozori skozi dokazovanje zvestobe drug drugemu. Pavlin pa z besedami *amicita nostra* označi novo vrsto prijateljstva, ki se rodi v Kristusu, in jo kasneje poimenuje z besedo *caritas*. S tem dobi pogled na prijateljstvo nov vidik – vidik ponižnosti. To lahko razberemo tudi iz pisem, ki jih je Pavlin pisal slavnim kristjanom (kot npr. Avguštinu).

1.4.3 Gregor Nazianški o prijateljstvu

Sveti Gregor Nazianški je bil škof, cerkveni oče in cerkveni učitelj iz Kapadokije. Živel je v četrtem stoletju in je eden izmed treh velikih Kapadočanov. Ko govori o prijateljih v svojih delih, nekajkrat omeni besedo *agape* – čista ljubezen – največkrat v povezavi s *philia* ali *philio* (Konstan 1997, 163).

Ko Nazianški govori o *agape*, je beseda *philia* stalna spremljevalka. Med njima ne dela neke temeljne razlike oz. se pojma ne izključujeta, ko govori o prijateljskih vezeh. Pri uporabi pojma *philia* se nanaša na starogrško tradicijo, kjer je njen dom, in v nasprotju z drugim Kapadočanom, njegovim velikim prijateljem, Bazilijem Velikim, njenega pomena ne spreminja. *Philos* in *philia* sta pri Nazianškem za vse prijateljske odnose, ne le za pogane. Pojme uporablja podobno kot Aristotel, kot neke dosegljive človeške kreposti, ki imajo svoj izvor v vzajemnem spoštovanju – osnova za prijateljstvo. Seveda je zanj prav tako krepost krščanska vera, katere miselnost v polnosti ne sovпада s klasičnim konceptom teh pojmov, vendar to Nazianškemu ne predstavlja ovire, da bi se izražal v »poganskem jeziku«.

V nagrobnem govoru, ki ga je Nazianški posvetil Baziliju leta 382, enak del kot Baziliju samem, nameni govoru o pravem prijateljstvu. V njem je razvidno, kako je pokojni venomer popravljal Nazianškega tudi pri dejanjih, ki jih je naredil po pravilih *philia* in po višjih standardih prijateljstva (Konstan 1997, 163).

1.4.4 Prijateljstvo z Bogom

Kristjani so imeli drugačen pogled na prijateljstvo kot Grki in Rimljani. Klasično tradicijo pojmovanja so nadgradili in razširili na prijateljstvo med človekom in Bogom ter človekom in angeli. Sveti Atanazij, krščanski svetnik in škof, je kmalu po smrti Antona Puščavnika, okrog leta 356, napisal delo *Življenje svetega Antona*. V njem je zapisal, da so bili Antonovi prijatelji angeli, s katerimi je govoril na smrtni postelji. Imenoval jih je *amici*, medtem ko je svoje učence imenoval *discipuli* ali *fratres*. Celó v njegovih najbolj »človeških« trenutkih, Anton nikdar ni poimenoval nekoga, ki bi bil na njegovi ravni (človeški ravni) za prijatelja (McGuire 1988, 8). Rimski krščanski pesnik Avrelij Prudencij Klemens opisuje mučenike kot *patronus* – pokrovitelje – pobudnikov, toda njihov odnos s Kristusom opiše z besedo *amicita*. Auguštin pa v svojem delu *O božjem mestu* opozarja, naj bomo ljudje previdni pri prijateljstvu z angeli, saj so lahko demoni v preobleki (Auguštin 19.9).

Ideja o prijateljstvu med Bogom in kristjani ima svoje korenine v Bibliji. Grški prevod – Septuaginta – v Stari zavezi navaja Mojzesa kot prijatelja, *philos*, Boga v 2 Mz 33, 11. Podobne izseke lahko najdemo tudi v 1 Mz 18, 17 ter Mdr 7, 27.

V Novi zavezi omembo prijateljstva najdemo pri Luku v Jezusovem govoru, kjer pravi: »Vam svojim prijateljem (*philoí*), pa pravim: ...« (Lk 12, 4). Še bolj je ta odnos viden v evangeliju po Janezu, kjer je zapisano: »Vi ste moji prijatelji (*philoí*), če delate, kar vam naročam.« (Jn 15,14).

Kristjani morajo biti skromni pri pojmovanju prijateljev med »sorodnimi« bitji, a vseeno morajo sprejemati možnost, da postanejo prijatelji z Bogom. Biti prijatelj z Bogom je nedvomno znak globokega spoštovanja, ki kaže na svetost svetnikov. Vendar moramo vedeti, da je prijateljstvo posledica in ne vzrok Božje neomejene ljubezni (Konstan 1997, 170).

Prijateljstvo z Bogom je nekaj transcendentalnega, pa vseeno je v marsičem podobno navadnim prijateljstvom. Gre za osebni odnos, za odnos z osebo. Podobno kot večkrat misliš na prijatelje, je tudi v prijateljstvu z Bogom. Hvaležen si za vsak podarjen dan in ko ob koncu dneva premišljuješ o dogodkih, ki so se ti zgodili, dejansko premišljuješ o Njem. Nanj se lahko vedno obračaš v težkih trenutkih in mu zaupaš vse, kar ti leži na duši. Kot pri vsakem odnosu je tudi pri prijateljstvu z Bogom pomemben pogovor. Temu se najbolj približamo v molitvi in pri sveti maši.

2. ARISTOTEL IN PRIJATELJSTVO

Osma knjiga Aristotelove *Nikomahove etike* se prične z razmišljanjem, da je prijateljstvo neka vrлина ali pa je vsaj v tesni povezavi z njo. Za življenje je prijateljstvo neogibno potrebno. Aristotel pravi, da si nihče ne bi želel živeti brez prijateljev, pa čeprav bi imel na voljo vse dobrine tega sveta (Aristotel 2002, 1155a).

Za Aristotela je prijateljstvo nekakšna vrлина, ki se je ne da ločiti od človeka. Med besedami prijatelj in človek bi lahko postavili enačaj, saj ni človeka, ki nima vsaj enega prijatelja, ter človeka, ki ne bi bil vsaj komu prijatelj. Že iz zgodovine človeka vidimo, da je prijateljstvo eksplicitno ali implicitno v ozadju vsake njegove dejavnosti, kar posameznika označi za samotarja ali prijatelja. Aristotel je mnenja, da ni človeka, ki bi izbral življenje brez prijatelja zaradi enostavnega razloga –nudi mu oporo v težkih trenutkih. Človek, blagoslovljen s prisotnostjo drugega človeka, se zaveda, da ga njegova bližina ne odteguje od ničesar, temveč ga, ravno nasprotno, bogati. Aristotel ugotavlja, da so v njegovem času celo zakonodajalci spoznali, da je prijateljstvo potrebno za pravilno in učinkovito delovanje države in je iz tega vidika še bolj pomembno kot pravičnost. Ta sklep se morda zdi prenegaljen, še posebej, če upoštevamo, da je pravičnost temelj Aristotelovega filozofskega sistema. Vendar ta sistem nastaja z uporabo dialektične metode, s katero se izkaže, da prijatelji ne iščejo pravičnosti, temveč da pravičnost oz. pravični ljudje zahtevajo prijateljstvo.

Za Aristotela je prijateljstvo nekaj najbolj osnovnega za življenje in je mogoče le med ljudmi. Za prijateljstvo šteje odnose med osebami, ki so si enaki v vrlini, pa naj bodo različne starosti in imajo različne socialne vloge. Prijateljstvo je zanj udejstvovanje osebe, ki vpliva na socialno življenje drugega človeka. Prijateljstvo do neživih stvari ne more obstajati, saj te niso zmožne vrniti naklonjenosti. Četudi kdaj obstaja vez med ljudmi in stvarmi, to po Aristotelu ne moremo imenovati prijateljstvo. Zaključimo lahko, da je prijateljstvo, kakršnega razume Aristotel, recipročno in temelji na načelu vzajemnosti med dvema osebama.

Aristotel je mnenja, da vsak človek ljubi tisto, kar je zanj dobro, uporabno ali v njegov užitek. To je tudi njegova osnova klasifikacije prijateljev na različne vrste, ki so v skladu z navedenimi lastnostmi. Le dobronamernost do osebe pa ni dovolj za prijateljstvo. Če je oseba dobronamerna do druge osebe, mora druga oseba to vedeti in

sprejemati, saj se le takrat rodi prijateljstvo. Če pa druga oseba ne ve, da ji je prva oseba naklonjena, potem ne moremo govoriti o odnosu, temveč le o enosmernem čustvu. Za prijateljstvo so pomembna obojestranska recipročna čustva.

2.1 *Philia*

Aristotel se kot filozof pri obravnavanju prijateljstva osredotoča predvsem na naravo naklonjenosti do sočloveka in na naravo samega odnosa. Takšno vez med ljudmi, ne glede na to, ali so prijatelji, sorodniki ali sonarodnjaki, poimenuje *philia*. Sam pojem *philia*, kot je bil razumljen pri Aristotelu, je težko prevesti v moderen jezik, saj lahko pomeni prijateljstvo, ljubezen ali le ljubezniv odnos (Konstan 1997, 67–68).

Zmotno je mišljenje, da pri Aristotelu ne obstaja pojem, ki bi ga lahko poistovetili z današnjim pojmom *prijateljstvo*, in da *philia* zaobsega vse odnose, ter tako ne potrebuje drugih pojmov. Ena vrsta *philia* tesno ustreza pojmu prijateljstva oz. se vedno uporablja v navezavi z njim. To je pojem, katerega uporablja, kadar piše o naklonjenosti. Ta naklonjenost vedno poteka med prijatelji, zato je najboljši približek za besedo »prijatelji« – *philoí*. Pojem večkrat opremi z glagolom *philein* »ljubiti, imeti rad«, ki ima enako širok pomen kot *philia*. V glavnem pa se Aristotel poslužuje starogrške diktije (Konstan 1997, 68).

Ko odpravimo vse nejasnosti v Aristotelovem razumevanju pojma *philia* in ga povežemo s starogrško implikacijo, se razjasnijo marsikateri paradoksi, ki se navidezno skrivajo v njegovih tekstih. Aristotel v osmi knjigi *Nikomahove etike* zapiše, da mora človek, ki se ima za prijatelja, drugemu želei dobro – mu biti naklonjen. Obojestranska naklonjenost se imenuje prijateljstvo [*philia*]. V ozir pa moramo vzeti, da obstajajo ljudje, ki se še niso srečali pa vseeno drug o drugem mislijo, da so pošteni – se vzajemno spoštujejo. Ti so si med seboj naklonjeni, čeprav ne moremo trditi, da so prijatelji, saj so jim ta nagnjenja prikrita. Za prijateljstvo je torej nujna medsebojna naklonjenost in »želja po dobrem« drugemu, obenem pa mora biti to drugemu tudi znano (Aristotel 2002, 1156a). V isti knjigi, le nekaj poglavij kasneje, pa Aristotel zapiše, da nekatere matere dajejo svoje otroke drugim v rejo, a jih še vedno zavestno ljubijo [*philousi*]. Od njih ne zahtevajo, da jim bodo ljubezen vračali [*antiphileisthai*] če

to ni mogoče. Zadovoljijo se s tem, ko gledajo, da se njihovim otrokom dobro godi. Ljubijo jih, čeprav jim ti ljubezni ne vračajo, kot bi jim kot materam to pripadalo (Aristotel 2002, 1159a).

Jasno je, da je takšen primer materinske ljubezni nasprotje definicije pojma *philia*, ki je bil prej podan. Skozi zgodovino so poskušali različni kritiki priti stvari do dna. V resnici odgovor ni tako zapleten. Začetna definicija, ki se nanaša na *philia* med *philo*i, govori o prijateljstvu, posebni ljubeči vezi oz. odnosu, ki vključuje altruizem, vzajemnost ter obojestransko naklonjenost. Ljubezen *philia*, ki jo mati čuti do svojega otroka – materinska ljubezen – pa je drugačna in ni pogojena s povratno hvaležnostjo in obojestransko naklonjenostjo. Gre za ljubezen v najbolj osnovni, nagonski obliki in Aristotel jo kot takšno spoštuje. A vendar ne gre za isto naklonjenost, kot jo potrebujemo za čvrsto vez med *philo*i, ki se prilagaja bolj ozkim merilom (Konstan 1997, 69).

V *Evdemovi etiki* Aristotel naredi izjemo, kjer zapiše da bi bilo absurdno, če bi bil oče prijatelj [*philos*] s svojim sinom. Seveda pa ga mora imeti rad [*philei*] in mora biti ljubljen [*phileitai*] z njegove strani (Aristotel 1935, 1238b). Kontekst tega razmišljanja je razumevanje narave *philia*, kadar govorimo o ljudeh, ki niso na enaki »stopnji«. Med takšnimi posamezniki ne moremo govoriti o prijateljstvu, čeprav med njimi vlada medsebojna naklonjenost. Tudi v modernih jezikih ni običajno, da v odnosu odraslega in majhnega otroka govorimo o prijateljstvu.

Aristotel priznava materinsko ljubezen, četudi je drugačna od tiste med prijatelji, ki je pomembna za ohranjanje tega odnosa. Razlikuje tudi druge oblike *philia*, kot naprimer tiste med sonarodnjaki [*politai*], ki jih ustrezno označi z *politike philia* in pa med tovariši [*hetairoi*], ki jih označi z *hetairike philia*. Naklonjenost se lahko rodi v kateremkoli trenutku, ko se med ljudmi pojavi skupen namen (Aristotel 2002, 1159b).

Politični odnosi med sonarodnjaki lahko zavzamejo različne oblike glede na to, ali si osebe med seboj koristijo, ali drug z drugim uživajo in ali se spoštujejo. Ti trije pogoji so tudi glavni pri rojevanju ljubezni do drugega v splošnem. Plemenska prijateljstva se rodijo med člani iste *phule* – Atenci so bili razporejeni med deset takšnih enot. Naklonjenost med popotniki je Aristotelov dokaz, kako tudi kratka sodelovanja rodijo vezi in odnose med ljudmi. Družinske vezi, čeprav so različnih vrst, izhajajo iz

starševske *philia*. To pomeni, da imajo starši radi svoje otroke, ker so del njih in posledično jih imajo radi, kot imajo radi sami sebe. Tudi bratje so posledično iz iste »substance«. Poleg tega, pa še odraščajo skupaj, kar pripomore med medsebojni naklonjenosti. Iz tega pogleda je starševska *philia* podobna *hetairike* tovariški vezi. Torej obstaja veliko vrst pojmov *philia*, ki se pišejo pod istim »imenom«, glede na okoliščine pa prevzemajo drugo obliko. (Konstan 1997, 70)

Da je dobro, da obstaja ljubezenska vez med poročenimi pari piše že Plutarh. Mnenja je, da je za zakon bolje, če med zakoncema obstaja ljubezen [*philia*]. To pa nasprotuje njegovim *precepts on marriage* (140a), kjer pravi, da žena ne bi smela imeti svojih čustev. Prav tako nasprotuje temu, da bi žena imela svoje prijatelje, temveč bi se morala družiti z istimi ljudmi kot njen mož.

Prijateljstvo je bilo v tem delu opisano zelo na široko. Konstan je mnenja, da je potrebno v najširšem kontekstu gledati na pojem prijateljstva, če bi radi razumeli pojem *philia* pri Aristotelu. Kot je prikazano, sam Aristotel pozna več vrst prijateljstva oz. naklonjenosti, ki so si različne glede na tip skupnosti. Te nastajajo med ljudmi zaradi varnostnih ali podobnih ugodnosti, ki jih odnosi nudijo. Prav tako so razlog za nastanek skupnosti lahko družinske ljubezni, ki imajo globlji izvor v skupni fizični identiteti ter skupni vzgoji otrok. Tudi med otroki nastane globoka vez, saj se med njimi sklene tovariška vez. Vse te vezi so naravne vrste ljubezni, a vendar ne moremo striktno govoriti o prijateljstvu. Po Aristotelu se prava prijateljstva razlikujejo od vezi sonarodnjakov in družine, saj imajo njihovi odnosi drugačno osnovo (Konstan 1997, 71–72).

2.2 Lastnosti prijateljstva pri Aristotelu

Prijateljstvo, uči Aristotel, temelji na plodni razsežnosti srečanja s sočlovekom. Temu sočloveku želimo dobro, kar pa lahko dosežemo le, če je prijateljstvo ustvarjeno na temelju ljubezni. Ljubezen je kot prijateljstvo neka relacija, v kateri ljubljene osebi želimo le vse najboljše. Če govorimo o prijateljstvu, mora vedno obstajati tisti drugi, da se relacija lahko začne in posledično tudi poteka. Marko Vučetič, profesor na *Sveučilištu v Zadru*, je mnenja, da se v navzočnosti dveh oseb, ki sta razpoloženi za

izpopolnitev, ustvari ozračje, ki je primerno za razvoj in aktualiziranje pravega prijateljstva. Do samih sebe dobita drugačno perspektivo, v kateri uvidita, da lahko živita v relaciji druga z drugo zaradi njiju samih in ne kot ostale osebe, ki so sposobne od drugih samo nekaj zahtevati (Vučetič 2007, 571). Prijateljstvo ni le srečevanje dveh oseb, temveč temelji na globljem odnosu. Osebi si morata želeli dobro, brez sebičnih namenov in ta dobrohotnost ne sme biti skrita. Po Aristotelu je naklonjenost to, da ljudje nekomu želijo dobro, ne da bi jim ta želel isto. Obojestranska naklonjenost po Aristotelu se imenuje prijateljstvo. Morda pa je »obojestransko naklonjenost« treba dopolniti še z dodato oznako »ki ni skrita«. Za prijatelje je torej potrebna medsebojna naklonjenost, kar pomeni težnjo proti dobrohotnosti, ki je vzajemna in obema osebama znana. Torej je prijateljstvo možno le med osebama, ki se poznata in sta druga drugi vidno naklonjeni. (Aristotel 2002, 1156a).

Aristotel v *Nikomahovi etiki* zapiše, da je pogoj za prijateljstvo skupnost, temelj prijateljstva podobnost, izvor prijateljstva družabnost, začetek prijateljstva naklonjenost ter smoter prijateljstva »dobro«. Prijateljska čustva do osebe imajo svoj izvor v čustvih, ki jih oseba goji do sebe.

V *Evdemovi etiki* Aristotel prijateljstvo razlaga kot željo po stremenju proti resničnemu dobremu oz. navideznemu dobremu. Nekaj je dobro za vse, drugo pa samo za nekatere. Skoraj enako velja tudi za dušo, saj zares prijetno ni tisto, kar želijo otroci ali živali, temveč tisto, kar je prijetno odraslemu človeku. Podobno kot si po razmišljanju nasprotujeta odrasel človek in otrok oz. žival, tako je nasprotje dobremu človeku nor ali slab človek. Zadnja dva najdeta zadoščenje v dejanjih, ki sovpadajo z njunima značajema. Pojem dobrega po Aristotelu ni nekaj univerzalnega, temveč si ga lahko razlagamo na več načinov. Nekaj je na primer dobro, ker je bistvo njegove narave nekaj dobrega. Drugo pa je dobro zato, ker je koristno. Iz tega izhaja mišljenje, da imajo ljudje nekatere radi zaradi njihovega značaja, druge zato, ker jim pomagajo in s tem koristijo, tretje pa zato, ker so prijetni in v njihovi družbi uživajo (Aristotel 1935, 1236a).

V *Retoriki* Aristotel pravo prijateljstvo prepozna po težnji, da nekomu želimo dobro. To pomeni, da mu želimo dobro zaradi njega samega in ne zaradi naše koristi. Vse naše delovanje je naperjeno proti temu, da to »dobro« tudi poskušamo uresničevati. (Aristotel 2011, 1381a). Pravi prijatelji so tisti, ki so skupaj v dobrih in slabih časih,

vendar to zaradi »dobrega« (prijateljstva) samega in ne osebnih koristi. Skupna lastnost prijateljev je, da imajo enake poglede na dobro in slabo in skupaj stremijo proti boljšemu. Prav tako imajo skupne prijatelje, obenem pa nasprotujejo odnosu s slabimi ljudmi – sovražniki. Ker jih vodijo iste kreposti imajo največkrat podobne navade, ter stremijo proti enakem udejstvovanju. Pravi prijatelj je lahko le tisti, ki želi dobro drugemu tako močno, kot to želi sebi. Lastnosti pravega, dobrega prijatelja so umerjenost, nevsiljivost, pogum, so častni obenem pa tudi širokosrčni na finančnem področju. Druženje s pravimi prijatelji je prijetno in zabavno. Nikdar ne obrekujejo in o drugih ne govorijo slabo (Aristotel 2011, 1180b).

2.3 Vrste prijateljstva

Aristotel se zaveda, da je dobrohotnost oz. naklonjenost lahko dvoumna, saj je lahko prisotna zaradi različnih razlogov in vzgibov osebe. Od razloga naklonjenosti pa je tudi odvisna kvaliteta prijateljstva. V grobem, poleg otroškega tovarištva, Aristotel razdeli prijateljstvo na tri oblike, ki jih pogojujejo različni razlogi: prijateljstvo zaradi koristi, prijateljstvo zaradi užitka ter prijateljstvo med dobrimi – spoštovanje vrlin drugega. Videli smo, da lahko zakonska naklonjenost poleg naravne težnje k iskanju sorodne duše vključuje vse te tri oblike prijateljstva.. Aristotel občasno piše o koristi in užitku preprosto tako, kot bi že sama po sebi pomenila ljubezen, ki druží dva človeka. Ko pa se bolj natančno izraža, je jasno, da je *philia* nad tema dvema pojmomoma. Korist in užitek sta lahko osnova *philia*, ampak na njima je potrebno graditi, da dosežemo spoštovanje (Konstan 1997, 72).

2.3.1 Prijateljstvo iz koristoljubja in prijateljstvo zaradi užitka

Prijateljstvo iz koristoljubja je prva oblika prijateljstva ki nam ga razkrije Aristotel. Ljudje, ki so si prijatelji zaradi koristi same, ne ljubijo svojih prijateljev zaradi njih samih, ampak zaradi tega, ker lahko z njihovo pomočjo dosežejo neko dobrino. Tu ne gre za pravo prijateljstvo, saj ne išče dobro v osebi, temveč dobrino, ki jo lahko oseba nudi in mu lahko koristi. Prijateljstvo je vredno le, dokler je prisotna dobrina in vzajemna dobrohotnost ni na prvem mestu (Aristotel 2002, 1156a).

Aristotel nikdar ne trdi, da sta dve osebi, ki sta druga drugi koristni, tudi v prijateljskem odnosu le na osnovi koristnosti. Večkrat pa se zgodi, da osebi, ki sta v »koristoljubnem« odnosu, postaneta prava prijatelja. V takšni primerih je osnova za prijateljstvo [*philia*] koristnost, vendar je to resnično le osnova, kajti obojestranske naklonjenosti ni moč zreducirati le na uporabni vidik. Pomen pojma *philia* ni pogodbeni odgovornost ali vzajemna obveznost med osebami, temveč splošna naklonjenost sočloveku. Takšna prijateljska vez, ki izhaja iz uporabnosti, je lahko zelo kratka in lahko celo popolnoma preneha, ko preneha medsebojna koristnost oseb. Aristotel raziskuje več vrst odnosov med osebami in ne izključuje sentimentalne vrednosti obojestranskih koristi, vendar le korist ni dovolj za pravo trdno prijateljstvo (Konstan 1997, 72).

Druga vrsta prijateljstva je prijateljstvo zaradi užitka. Precej je podobno prijateljstvu zaradi koristi, saj tudi ta oblika za osnovo nima vrednote dobrega in dostojanstva druge osebe, temveč je njegova osnova, podobno kot pri prejšnjem primeru, subjektivno-egoistične narave. Aristotel zapiše, da ljudje, ki si laskajo in dobrikajo, ne ljubijo drug drugega zaradi njih samih, kakršni v resnici so, ampak le kolikor je kdo komu zabaven in prijeten (Aristotel 2002, 1156a). V tem primeru si oseba za prijatelja najde osebo, ki je zanjo zabavna in prijetna, saj to prvo osebo zadovolji. Jasno je, da tu ne gre za pristen altruistični odnos, temveč bi ga lahko poimenovali tako kot Vučetić »simbiotsko-egoistični«. Egoist ne prenaša druge osebe, razen tistih, ki mu pomagajo pri rasti lastnega ega.

Tako imenovano prijateljstvo, ki se goji samo zaradi užitka ali koristi, postaja smrtonosno orožje ne le na področju intimnega socialnega druženja, temveč tudi v širšem kontekstu – v kontekstu človeške socialne sfere. A vendar po mnenju Vučetića pristno prijateljstvo lahko obstaja, četudi v sebi skriva užitek oz. korist. V tem primeru morata biti »osvobojen« egoističnih teženj. V pristnem prijateljskem odnosu bo poleg »dobrega« vedno prihajalo do užitka in koristi, vendar to ne sme biti primarni razlog prijateljstva, temveč le derivat pristnega odnosa. Prijateljstvo mora biti najprej ustvarjeno in v poteku odnosa iz njega lahko izvirata užitek in korist, vendar ti dve stvari ne smeta biti temelj prijateljstva niti se zaradi njiju prijateljstvo ne sme ojačati. Pristno prijateljstvo je tisto, ki izvira iz dobrega in temelji na vrlinah posameznikove človeške narave ter njegovih značajskih razsežnostih. Dokler značajske razsežnosti ostanejo na prvem mestu in sta užitek ter korist stranska produkta le-teh, tedaj nista

škodljiva, kajti v pristnem odnosu sebičnost ne more obstajati, zato je v primeru odsotnosti užitka in koristi prijateljstvo ne slabi, niti zaradi tega ne prihaja do nezadovoljstva. Če pa užitek in korist v odnosu zavzemata vodilno mesto in sta predmet izkoriščanja ter sebičnega delovanja osebe, tedaj prav gotovo značajske razsežnosti niso na prvem mestu in prijateljstvo ne mora biti pristno in nesebično. Pravo nesebično in pristno prijateljstvo izžareva v nepreračunljivem dajanju sebe drugi osebi, zato v takšnem odnosu ne more prihajati do nezadovoljstva, ki bi imelo svoj izvor v mišljenju, da od druge osebe nimamo dovolj koristi ali užitka. (Vučetič 2007, 572–573)

Primer takšnega prijateljstva, ki ne temelji na vrlini, Aristotel najde v različnih situacijah. Eno izmed takšnih je prijateljstvo iz koristoljubja. Njegov merilnik je le korist, ki jo je od dobrote imel prejemnik (Aristotel 2002, 1163a). Skupaj ga drži nestabilna povezovalna sila, ki se lahko podre v vsakem trenutku. Tista od obeh oseb, ki je v takšnem prijateljstvu močnejša in vplivnejša, je na drugi strani tudi bolj občutljiva in brezbrizna do njej izkazane dobrote. Premoč vloge, ki jo ta oseba igra v odnosu, presega realno ontološko situiranje te osebe, zato začne nase gledati, kot da je bolj vplivna, bolj ugledna ter tudi ontološko-antropološko dragocenejša od druge osebe v odnosu. Takšne medsebojne odnose Aristotel označi kot neprava prijateljstva, saj osebe v takšnih odnosih mislijo, da so prijateljski odnosi enaki kot poslovni. Mnenja so, da mora tisti, ki več prispeva, tudi več dobiti v zameno zaradi prijateljstva. Kdor pa stoji na drugi strani, na tisti, ki v odnos ne more vnesti veliko, temveč potrebuje pomoč, je mnenja, da mu mora dober prijatelj pomagati. Zanj je bistvo prijateljstva z vplivnim ali sposobnim človekom, njegova pripravljenost nuditi korist. V nasprotnem primeru se sprašuje, zakaj bi sploh imel takšnega prijatelja, če od njega ničesar ne pridobiš. Aristotel ugotavlja, da ima v tem primeru vsak po svoje prav. Obe osebi, ki sta v odnosu, morata prejeti kar največ od prijateljstva, ampak ne v isti stvar in na isti ravni. Človeku, ki je v stiski, naj gre večji »dobiček«, tistemu, ki pomaga, pa večja čast (Aristotel 2005, 1163a).

2.3.2 Prijateljstvo med dobrimi

Aristotelovo pojmovanje pravega prijateljstva ima izvor v temelju njegove etike. Pravo prijateljstvo in krepost sta neločljiva. Kreposten človek ne potrebuje nečesa »dobrega« od drugega človeka, četudi to lahko dobi, razen če gre za »dobro«, ki izhaja iz kreposti. Pravo resnično prijateljstvo je tisto, ki ima svoje temelje v kreposti, in zaradi tega dosega podobnost z »dobroto«. Le dobri ljudje lahko neegoistično dobro želijo drugemu prijatelju, ki je prav tako dober. Prijateljstvo, ki temelji na temelju »dobrega«, postane še močnejše, če širi resnično pravo dobroto, ki je nesebična – tista, ki v zameno ne pričakuje ničesar, niti se ne manifestira le takrat, ko od sočloveka lahko pričakuje korist. Po Aristotelu takšen tip prijateljstva traja, dokler traja dobrota, in če je krepost večna, ostane tudi prijateljstvo večno. Za razliko od prijateljstva zaradi užitka in koristi, ki se razdre, ko prenehajo dobrine takšnega prijateljstva, je prijateljstvo med dobrimi lahko večno. (Vučetič 2007, 574)

Aristotel nato nadaljuje, da so pravi prijatelji, prijatelji zaradi dobrega, lahko le dobri ljudje, ki zaradi dobrote in častitljivosti uživajo v družbi dobrega človeka. Medtem ko so tisti, ki so prijatelji zaradi koristi, ponavadi slabi ljudje – vsaj eden izmed para, največkrat pa oba, saj zaradi navdušenosti nad užitki ali koristmi, ki jim to prijateljstvo prinaša, potiskajo drugega na rob človečnosti. Prijateljstvo med slabimi ljudmi pa po Aristotelu ni pravo prijateljstvo. Mnenja je, da slab človek niti do sebe ne more biti prijateljsko razpoložen, saj v sebi nima ničesar, kar bi bilo vredno prave ljubezni. Takšen človek potem ne more sklepati prijateljstva tudi z drugimi, slabimi ljudmi. (Aristotel 2005, 1166b)

Med prijatelji, ki so v prijateljskem odnosu samo zaradi koristi ali užitka, pride do depersonalizacije sočloveka. Človek na drugi strani odnosa postane le sredstvo za doseganje užitka ali koristi, prav tako pa takšen odnos vpliva na antropološki status osebe, ki želi izkoristiti le dobro. Človek, ki je usmerjen k doseganju dobrin, ki so količinsko merljive, nato tudi sam postane predmet kvantitativnih meril, ter se v svojem delovanju poistoveti z zastavljenim ciljem. To je temeljni filozofski problem – problem cilja *causa finalis*. Verjetno ne obstaja razumen človek, ki svojega delovanja ne usmerja proti končnemu cilju, ki si ga je zastavil. Odvisno od cilja si takšen človek izbira različne načine, metode in metodologije, da bi takšen cilj dosegel. V skladu z napisanim

je vse odvisno od zastavljenega cilja, ali je mogoče, da posameznik ustvari pravo prijateljstvo ali pa le navidezno. Prijatelj je nekdo, ki je za drugega odprt in v prijateljskem razpoloženju. Z izbiro druge osebe in izbiro življenjske poti je zasnovana tudi osnova prijateljstva. Vendar je potrebno znova in znova poudariti, da je ta izbira tvegana, saj mora biti pravi prijatelj kreposten, kar pa ni lastnost vsakega človeka. (Vučetič 2007, 574)

Pravo prijateljstvo je težko dosegljivo, saj se mora človek rešiti vseh subjektivnih egoističnih teženj. Drugega mora sprejemati zaradi takšnega, kakršen je, in ne zaradi ugodnosti, ki mu jih lahko nudi. Vsaka pomoč prijatelju mora biti brez obveznosti in človek ne sme pričakovati ničesar v zameno. Zato mora biti človek resnično kreposten, da lahko nudi takšno prijateljstvo, posledično pa to pomeni, da je dober.

Aristotel je mnenja, da so ljudje dobri zaradi kreposti, ki jih imajo. Pri prijateljstvu zaradi dobrega sta koristnost in užitek stranska produkta v odnosu (Aristotel 2002, 1156a). Moralni značaj [*etos*] osebe je osnova pravemu prijateljstvu oz. prijateljstvu »zaradi dobrega«, ki je lahko trajno. To ne pomeni, da Aristotel ne priznava drugih definicij prijateljstva (Konstan 1997, 74).

Tudi če na pravo prijateljstvo gledamo tako, da izhaja iz moralnega značaja druge osebe, to ne pomeni, da so ljudje, ki jih odlikujejo zadostne vrline, med seboj po pravilu prijatelji. To sovпада z Aristotelovim razmišljanjem, da prijatelj človek ne more imeti veliko, ker bi prevelika kvantiteta lahko vodila v navzkriž interesov in zvestobe v različnih odnosih (Konstan 1997, 74).

Pravih, krepostnih prijateljev človek nima veliko, a vendar je potrebno poudariti, da ima lahko nekdo več kot le enega samega pravega prijatelja. Aristotel pravi, da prijateljstvo z mnogimi v smislu popolnega prijateljstva ni mogoče. Prav tako tudi ni mogoče ljubiti več ljudi naenkrat. Po njegovem mnenju bi šlo za nekakšno pretiravanje, saj moramo upoštevati, da je čutna ljubezen že po naravi namenjena le eni sami osebi (Aristotel 2005, 1158a).

Aristotel jasno pove, da spoštovanje in naklonjenost sami po sebi še nista prijateljstvo in ju s pojmom ne moremo poistovetiti. Do osebe, ki jo osebno ne poznamo, lahko čutimo naklonjenost in ji želimo dobro, toda samo po sebi to še ni prijateljstvo. Aristotel ugotavlja, da želeti nekomu nekaj dobrega nima nikakršne povezave z ljubečimi čustvi

[*philesis*], saj naklonjenost ne čuti napetega koprnjenja, ki spremlja ljubezen (Aristotel 2005, 1166b). Takšna čustva nam vzbudijo dolgotrajna poznanstva in ne vzklijejo nenadoma, kot lahko občutek naklonjenosti. Tako je po mnenju Aristotela naklonjenost lahko začetek *philia*, podobno kot je lahko lepota vir erotične privlačnosti. Nekoga lahko lepota privlači, a zaradi tega še ne moremo govoriti o zaljubljenosti. O tem lahko govorimo šele, ko ta oseba drugo osebo pogreša in se ob njeni prisotnosti v njej prebujata strast. Tudi z naklonjenostjo in prijateljstvom je podobno. Aristotel dodaja, da tisti, ki do drugega goji naklonjenost, mu dejansko želi tudi dobro, vendar to ne pomeni, da je z njim pripravljen sodelovati ali zaradi njega zaiti v težave. Gre za nekakšno vrsto *philia*, ki pa lahko preraste v pravo prijateljstvo. Aristotel ne bi mogel biti bolj jasen, da je *philia* nekakšna oblika naklonjenosti. (Konstan 1997, 74)

Pomembno je tudi poudariti, da je vez med prijatelji, ki temelji na krepostih, zelo osebna in ne obratno, kot trdijo nekateri učenjaki. Sodobni pogledi na ljubezen in prijateljstvo poudarjajo osebno edinstvenost, ki je osnova za privlačnost. Aristotelov primarni motiv za ustvarjanje prijateljstva je moralni značaj in krepost druge osebe. Vendar pa takšen pogled na osnovo prijateljstva vodi tudi v nekakšen paradoks. Če sta primarni motiv za prijateljstvo moralni značaj ter krepost, potem bi nas morale vse osebe, ki posedujejo takšne karakteristike, enako privlačiti (Konstan 1997, 75).

V *Nikomahovi etiki* Aristotel pojasni pogoje, v katerih se medsebojna naklonjenost rodi. Če osebi ne uživata v družbi druga druge, če vez ne ponuja nikakršnih prednosti, če ni medsebojnega spoštovanja karakterja, se med njima nikdar ne bo rodilo prijateljstvo. Če pa so ti »dražljaji« prisotni, jih ne smemo enačiti s pojmom *philia*. Poleg njih je pomemben dejavnik tudi čas, v katerem se osebi povežeta in pričneta druga drugi zaupati svoje težave. Človek ne zaupa kateremu koli, ne glede na to kako dober karakter ima in četudi je vreden spoštovanja. Ideja, da bi lahko svojo *philia* prenesli z enega na drugega človeka, ki bi prišel mimo, le zato, ker bi bil ta bolj kreposten, ni prav nič »aristotelska«, čeprav bo takšen človek običajno deležen naše pozornosti in mu bomo dobro privoščili. (Konstan 1997, 75–76)

Aristotel ne poudarja zgolj osebnih elementov, ki vstopajo v odnos. Očitno je, da se preprosto zaveda, da se ljubezen goji do določene osebe in ne do tipa osebe. Vzroka ljubezni ne vidi v posameznikovih značilnostih, unikatnih stališčih ali osebnostni identiteti, kot to vidijo moderne študije. Profesorica filozofije na *Bolton Institute*,

Suzanne Stern-Gillet, pravi, da čeprav Aristotel vztraja na edinstvenem značaju oseb z edinstvenimi krepostmi, mu uspeva, da celotna edinstvenost osebe ne uvrsti v središče njegove analize primarnega prijateljstva. Aristotel je jasen, da prijateljstvo ni vez med krepostmi ljudmi, temveč med samimi osebami, v katerih so kreposti »vgrajene«. (Stern-Gillet 1995, 73)

Oseba ne čuti naklonjenosti do neke vrline, ki jo nosi posameznik, temveč do posameznika prav zaradi te vrline. Kdaj lahko govorimo o ljubezni do drugega zaradi nepopisnih in edinstvenih lastnosti, ki jih ta oseba ima, je večna točka spora. A vseeno to ne vpliva na dejstvo, da je predmet ljubezni pri Aristotelu posameznik, ki je obenem nosilec vrlin, kreposti in ostalih dobrih lastnosti. (Konstan 1997, 76)

Naklonjenost je lahko dvorezen meč. Biti naklonjen komu zaradi njegove vrline je prava pot pri grajenju pristnega odnosa – npr. prijateljstva. Hitro pa lahko človek postane naklonjen drugemu le zaradi osebne koristi. Takšna naklonjenost lahko hitro preide v prilizovanje, katerega namen je okoristiti se bodisi z materialnimi bodisi katerimi drugimi dobrinami.

Aristotel ugotavlja, da le dobronamernost in naklonjenost do drugega še nista dovolj, da bi lahko govorili o *philia* – o pravem prijateljstvu. Narediti komu uslugo le z namenom spodbujanja svoje lastne »blaginje« se niti ne šteje za dobronamernost. Gre za egoistično dobronamernost, ki pa nima nikakršne povezave s *philos*. Aristotel bi težko še bolj natančno predstavil idejo, da je pravo prijateljstvo nesebično. Čeprav je potrebno poudariti, da ljubezen do drugega lahko izhaja iz osebe le, če goji ljubezen do sebe. Aristotel predpostavlja, da vsak človek lahko stori nekaj dobrega in bo to tudi storil za drugega povsem nesebično. To je definicija prijateljstva. (Konstan 1997, 76)

Pravi prijatelj je tisti, ki prijateljev ne šteje in se z njim ne hvali, temveč z vsakim posameznikom živi v odnosu. Takšen pogled na prijateljstvo morda sprva zgleda trivialno, vendar v sebi drži celotno bistvo prijateljstva. Prijateljstvo je dobrina, ki je ni moče meriti kvantitativno, temveč le kvalitativno. Izhaja iz človeške narave in gre za dinamično oz. aktivno dimenzijo. Kot takšno v sebi ne zdrži neke statične dimenzije, ki bi izšla kot ostanek kvantitativnega pogleda na odnose prijateljstva. Konec koncev je pravo prijateljstvo označeno z večno aktivno »etiketo«. (Vučetič 2007, 575)

Pravo prijateljstvo je najgloblji in najbolj iskren odnos, ki obstaja. Pomeni žrtvovanje za drugega zaradi njega samega, brez ozira na lastno dobrobit. Vendar to ne pomeni, da je pravo prijateljstvo le neko razdajanje, saj je le to obenem tudi koristno in prijetno zaradi kreposti, ki jih osebi premoreta. Pomembno je le, da osnova pravega prijateljstva nista korist in užitek, lahko pa sta njegova posledica.

2.4 Aktivna dimenzija prijateljstva

Poleg že navedenih karakteristik, ki pomagajo pri kvalifikaciji prijateljstva, Aristotel opozarja, da obstaja vez med odnosom in prijateljstvom – oseba mora biti v odnosu do druge osebe, saj s tem nastane in se ohranja prijateljstvo. A vendar je prijateljstvo moč ohraniti tudi tedaj, kadar odnos ni neposredno mogoč. Prijateljstvo nastane, ko človek želi drugemu dobro in se s tem tudi ohranja – aktivno prijateljstvo. Če do tega odnosa ne pride, tudi prijateljstvo ni mogoče. Če pa prijateljstvo že obstaja in se osebi ločita zaradi npr. prostorske oddaljenosti, tedaj je prijateljstvo moč ohranjati, vendar ne v nedogled.

Prostorska razdalja načeloma prijateljstva ne ohromi, vendar pa ohromi prijateljsko dejavnost, ki je nujno potrebna za prijateljstvo. Če odsotnost traja dalj časa, lahko tudi prijateljstvo zatone v pozabo. Besede, ki niso bile izrečene, so pokopale že marsikatero prijateljstvo. Prijateljstvo se sčasoma prekine zaradi dimenzije aktivnosti (Aristotel 2005, 1157b).

Prijateljstvo, kakršnega razume Aristotel, postavlja določene kvalitativne zahteve človeku, ki vstopa v ta odnos. Pravo prijateljstvo je osvobojeno vseh kvantitativnih elementov – v smislu merljivosti. Prijatelj zaradi prijateljstva samega zamenja svoj prejšnji horizont eksistencialne zainteresiranosti za novega, saj vanj spusti svojega prijatelja, ki ga od tedaj smatra za sestavni in neodtujljivi del eksistence lastnega bitja. Prijateljstvo obvezuje človeka, da vedno ravna v prijateljskem duhu do prijatelja. Človek pa je to, kar počne. Tako na primer nesebičnost v prijateljskem odnosu naredi človeka nesebičnega, vendar se človek z nesebičnostjo aktivno ukvarja in zato raste na tem področju, kar je še pomembnejše. Vučetić zapiše, da prijateljstvo ne trpi razdvojenosti v smislu, da je človek nesebičen samo v aktivnem prijateljskem odnosu, v

vseh drugih odnosih in v svojem bivanjskem smislu pa bi bil sebičen. Prijatelj, ki nesebičnost aktivno prakticira v vsakdanjem življenju doživi kvalitativni razvoj. To ni evolucijski preskok, temveč aktualizacija njegovih potencialov, ki se nahajajo v njegovi naravi. Človek ne more početi tega, česar ni, temveč je, kar počne. Gre za celostni človeški pristop k odnosu – prijateljstvu – ki ohranja Aristotelov nauk aktualen tudi v modernem času.

Vsi ljudje v katerem koli obdobju, ki se odločijo, da svojo eksistenco usmerijo v odnos – prijateljstvo – z drugim človekom, so postavljeni pred dejstvo interakcije ter aktivnega odnosa. Osnova pravega prijateljstva pri Aristotelu ni neka neuresničljiva idealizacija odnosa, čeprav se pri nekaterih njegovih stališčih zdi ravno obratno. Prijateljstvo se na nek način izenačuje z dejavnim občestvom, ki dela dobro zaradi drugih. Takšno dejavno občestvo, bi se lahko razumelo kot kvalitativna skupnost v kateri ni govora o številčnosti skupnosti, temveč o skupnosti z nekim obče koristnim ciljem, ki ga poskuša dosežati na zadovoljiv način vsakega posameznika. To je oblika občestva, v katerem so osebe združene zaradi dobrote do nekoga drugega in ne zaradi lastnega – egoističnega dobrega. Zato je Vučetić mnenja, da sta korist in užitek posameznika, če sta podvržena dobremu namenu in ne obratno, lahko tudi del pravega prijateljstva (Vučetić 2007, 576).

V skladu s tem je mogoče povzeti, da se pravo prijateljstvo manifestira v občestvu krepostnih ljudi, ki to občestvo ustvarjajo prav zaradi kreposti. Takšni prijatelji izkazujejo pravo življenjsko skrb, za zadeve drugega. Zavedajo se, da človek ni samotar in zato ne more biti osamljen v svojem lastnem egoističnem svetu, kjer bi mislil samo nase. Prijateljstvo je občestvo, v katerem je vsaka oseba nagajena z »dobrim«, vendar ne na način, da bi nekaj prejela, temveč s tem, ko daje. Pravi prijatelj sam sebe podarja drugemu, obenem pa razvija sočutnost in ureja svoje življenje. Najbolj bistveno pa je, da je človek, ki je nekomu pravi prijatelj bitje, ki samega sebe uresničuje v prijateljskem odnosu z drugim in tako dosega krepost oz. vrlino (Vučetić 2007, 575–576).

2.5 Prijateljstvo do samega sebe in drugi jaz

Aristotel v deveti knjigi *Nikomahove etike* omenja tudi prijateljstvo do samega sebe. Najprej se sprašuje, ali je potrebno ljubiti samega sebe ali koga drugega. Izhaja iz mnenja, da je vsak samemu sebi najboljši prijatelj, zato mora tudi samega sebe najbolj ljubiti (Aristotel 2002, 1168b).

Ko Aristotel obrne razmišljanje na ljubezen do samega sebe, to ne pomeni, da postavlja osnovo za ljubezen do drugega. S tem hoče le ugotoviti, ali lahko ljubezen do sebe enači z ljubeznijo do drugega, ali pa gre za kaj drugega. Da bi to dokazal, Aristotel navaja različne značilnosti prijateljstva, kot so naklonjenost, želeči drugemu dobro, uživati v njihovi družbi in tako naprej. V dialektični metodi Aristotel zbere vse te poglede na prijateljstvo, ki jih navajajo tudi drugi, in se sprva izogiba lastnemu pogledu na prijateljstvo (Konstan 1997, 77).

Najprej pusti na strani vprašanje, ali je prijateljstvo s samim seboj možno in se posveti bolj aktualni temi – ali ima lahko slab človek samega sebe rad. Aristotel je mnenja, da ljudje, ki so skrajno slabi ali celo zločinski, samih sebe ne morejo imeti radi, niti na videz ne. Prepričan je, da se tudi pri povprečno slabih ljudeh takšne lastnosti ne pojavljajo. Slabe ljudi označi z lastnostmi strahopetcev, saj sami od sebe bežijo ter si iščejo tovariše, s katerimi bi preživljali dneve. Beg pred samim seboj je posledica spominjanja zoprnih stvari, ki so jih storili, ter strah pred bodočimi zoprnimi stvarmi, ki jih lahko še storijo. Druženje z ostalimi ljudmi jim pomaga pri tem begu, saj pozabijo na zoprnosti. Takšnim ljudem nobena stvar ni vredna ljubezni, zato tudi do sebe ne čutijo prijateljstva. Edina možnost je, da takšen človek prične resnično bežati pred slabostjo, kajti le tako lahko občuti prijateljsko razpoloženje do sebe in s tem postane prijatelj nekemu drugemu (Aristotel 2002, 1166b).

Edini namig pri Aristotelu, da prijateljstvo do drugih izhaja iz ljubezni do samega sebe – razen ideje, da mora biti človek ljubezniv sam do sebe – je uvodna izjava v četrtem poglavju devete knjige, kjer pravi, da so prijateljska čustva [*philia*] do bližnjega, na podlagi katerih lahko opredelimo značilnosti prijateljstva [*philia*], posledica tega, kar človek čuti do samega sebe. Aristotel želi povedati, da so pozitivne lastnosti, zaradi katerih drugi čutijo naklonjenost do nas, tudi razlog, da čutimo naklonjenost/prijateljstvo do samega sebe. (Konstan 1997, 77)

Vendar ali ljubezen do samega sebe s seboj nosi tudi sebičnost? Aristotel se temu vprašanju posveti in rešitev najde v pomenu izraza pojma »sebičnež«. Uporabo pojma v grobem razdeli na dva pola. Na eni strani se pojem uporablja v povsem slabem smislu, ko je sebičnost vezana na nekaj materialnega oz. koristnega. V primeru sebičnosti, kateri osnova so denar, čast ali čustveni užitek, je ta pojem uporabljen kot nekaj slabega. Na drugi strani pa je človek, ki spoštuje svoje vrline in mora biti sebičen v smislu, da ljubi samega sebe, saj ima sam koristi od svojega dela. S tem, ko spoštuje svoje vrline, spoštuje tudi dobro v sebi, in kdor je dober, drugemu dela dobro (Aristotel 2002, 1169a).

Drugi jaz [*autos allos*] je tema, ki je bila tekom zgodovine večkrat raziskana, prvi pa jo je predstavil Aristotel. Kot smo že raziskali, tudi samozadosten človek potrebuje prijatelje, saj je ta prijatelj drugi jaz in v drugem se človek lahko najbolj prepozna, uvidi ter sprejme. Prijateljstvo dovoli vpogled v sebe preko drugega kot pri ogledalu. Po njegovem mnenju se ima dober človek rad in kdor si želi dobro, ostane takšen, kakršen je. Dobri ljudje so po Aristotelu tisti, ki imajo stabilen karakter in niso v nasprotju ali konfliktu sami s sabo. Kdor ima o sebi dobro mnenje in je do sebe dober, je dober tudi do svojih prijateljev. Objektivnost do prijateljev je lažje doseči kot objektivnost do samega sebe. Prijatelj je ogledalo nas samih in njegov namen ni biti orodje za izboljšavo samopodobe, temveč je način, kako najti ljubezen do samega sebe.

2.6 Samozadostnost

Samozadostnost [*autarkeia*] je ena izmed najbolj kontroverznih tem pri Aristotelovih razpravah o prijateljstvu. V nasprotju z modernim razumevanjem te besede, ki se nanaša na ekonomski vidik in primernost, pa jo v stari Grčiji obravnavajo bolj celovito. Stern-Gillet zapiše, da ima pojem *autarkeia* nekakšno moralno avro. Definira ga kot teleološki koncept narave (Stern-Gillet 1995, 124). Moderni učenjaki se dotikajo vprašanja, ki ga je že zastavil Sokrat in ga kasneje razvijal Aristotel – ali srečen človek, ki je samozadosten in ima vse razloge in dobrine za srečo, sploh potrebuje prijatelja? Če je srečen človek tudi samozadosten, potem je logično izhodišče, da ne potrebuje ničesar več, da bi živel srečno življenje. Za Aristotela samozadostnost pomeni popolno

realizacijo bistva človeka. Njegova teorija o prijateljstvu zaradi dobrega – kreposti – pravi, da sta oba človeka, ki sta prijatelja, v tem odnosu zaradi drugega, ne zaradi sebe.

Aristotel v *Nikomahovi etiki* analizira hipotezo, ali srečen človek sploh potrebuje prijatelja. Srečnega človeka predpostavlja kot nekoga, ki ima vse dobre stvari v življenju in ne potrebuje ničesar več. Sam sebi je zadosten. Ko govori o prijatelju, pa pravi, da je to oseba, ki je kot drugi jaz in lahko nudi tisto, česar oseba sama ne premore (Aristotel 2002, 1169b). Aristotel namenoma piše o samozadostnosti srečnega človeka in o »dilemi«, ki nastane, če mu dodelimo prijatelja. Logično bi bilo, da človek, ki je neskončno srečen, ne potrebuje ničesar več, niti prijatelja, na katerega Aristotel gleda kot največjo zunanjo dobrino, ki jo posameznik lahko premore. A vendar s tem ni zadovoljen in tako prične z logiko utemeljevati, zakaj tudi neizmerno srečen človek potrebuje prijatelja. Njegov prvi argument temelji na krepostih, ki jih premore dober človek. Mnenja je, da je za prijatelja najbolj značilno, da drugemu izkazuje dobroto in je dajanje več vredno od prejemanja le-te. Če med značilnosti krepostnega človeka spada tudi dobrotljivost, ter če je bolje storiti dobro prijatelju in ne tujcu, potem sledi, da dober človek potrebuje prijatelja, saj potrebuje nekoga, komur lahko izkazuje dobroto (Aristotel 2002, 1169b).

Drugi Aristotelov argument, ki kaže na to, da tudi popolnoma srečen človek potrebuje prijatelja, je v tem, da srečen človek ni samotar. Človek je socialno-družbeno bitje po naravi, ki se popolnoma ne more udeleževati v samotnem življenju. Prav tako nihče ne more živeti popolnoma sam in obenem imeti vseh dobrin, s katerimi bi lahko živel srečno življenje. Kot socialno bitje mora človek živeti v skupnosti, saj je le tako lahko preskrbljen z vsemi dobrinami za dobro življenje. Posledica tega je, da srečen človek potrebuje prijatelja.

Tretji Aristotelov argument pa se nanaša na funkcijo, ki jo človek pridobi s tem, ko postane prijatelj. Mnenja je, da je pojem »prijatelj« več kot le nekaj koristnega. Ne gre le za instrument, s katerim človek zadovolji lastne potrebe. Aristotel pravi, da ljudje mislijo, da srečen človek ne potrebuje prijatelja zaradi nujnosti ali uživanja, saj je sam sebi dovolj. Temu nasprotuje z mislijo, da je sreča neka »aktivnost«, ki se zgodi, in ne nekaj, kar nam je večno lastno – večno obstoji. Aristotel pravi, da je vsakomur prijetno to, kar je lastno njegovemu bistvu, a vendar je lažje opazovati bližnjega kot samega sebe. Zato dober človek uživa v plemenitih dejanjih prijatelja in iz tega sledi, da srečen

človek potrebuje takšne ljudi okrog sebe, saj si želi opazovati dejanja, ki so plemenita in obenem njemu lastna. Takšna dejanja pa so le dejanja človeka, ki je dober. Prav tako pravi, da je življenje samotarja težko, saj se mora neprestano udeleževati v samoti. Dejanja in udeleževanja dobrega človeka bodo tako v družbi trajnejša, takšna pa morajo biti tudi udeleževanja srečnega človeka. (Aristotel 2002, 1169b; 1170a)

2.7 Prijateljstvo in sorodniki

Aristotel se prav tako sprašuje o prijateljskih vezeh med sorodniki. Pravi, da je potrebno razlikovati med tovarištvom in sožitjem med sorodniki. Prijateljstvo med sorodniki se manifestira v različnih oblikah, ki pa imajo vse svoj izvor v očetovski ljubezni. Starši ljubijo svoje otroke kot same sebe, saj so del njihovega bistva. Otroci pa ljubijo starše kot izvor svojega bitja. Bratje se ljubijo med seboj, ker izvirajo iz istega vira. Njihovo skupno življenje in razvoj v mladosti pa k tej ljubezni še bolj pripomorejo. Takšno prijateljstvo med brati je zelo podobno tovarištvu, saj so si podobni v navadah in so bili v mladosti na isti poti (Aristotel 2002, 1161b).

Aristotel meni, da je prijateljstvo oz. ljubezen, ki jo otroci čutijo do staršev, podobna kot odnos ljudi do bogov – usmerjeno k nečemu transcendentnemu dobremu. Za otroke so največji dobrotniki in tudi vzrok njihovega bivanja. Takšna vez je zelo močna zaradi več elementov koristnosti in prijetnosti, ki so posredno vpleteni med otroki in starši. Močnejša kot je med njimi vez, ki Aristotel imenuje življenjska povezanost, več je elementov koristnosti in prijetnosti (Aristotel 2002, 1162a).

Aristotel prav tako posebno noto daje tudi odnosu med možem in ženo. Podobno kot materinska ljubezen je ljubezen med partnerjema naravna, saj so ljudje po naravi naravnani k iskanju drugega v svojem življenju. Človek je družbeno bitje, ki je ustvarjeno in namenjeno bivanju v dvoje. Aristotel je mnenja, da je bivanje v dvoje celo bolj naravno in primarno kot bivanje v državljanskih skupnostih – državah. Po njegovem mnenju je družina prvotnejša in nujnejša od države. To utemeljuje z razmišljanjem, da je spočetje in rojstvo nekaj primarnega in skupnega vsem živim bitjem. V človeški naravi je ustvariti družino in ustvariti potomstvo. Toda to ni vse, takšno »potrebo« čutijo tudi živali. Ljudje ne živijo v dvoje le, da bi imeli otroke,

temveč tudi zaradi potrebe po vzajemnem življenju. Namen iskanja partnerja v svojem življenju je tudi potreba po vzajemnem »dobrem« življenju. Delitev dela med možem in ženo je nekaj vsakdanjega, obenem pa si delita tudi lastnino, ki je drugemu v korist in užitek. Aristotel je mnenja, da je zakon, ki je osnovan na ljubezni, tako uporaben, kot tudi vir užitka. Včasih ta vez temelji celo na krepostih, če so te dobre in jih zakonca vzajemno spoštujeta. Na koncu pa so tudi otroci tisti, ki predstavljajo čvrsto vez med zakoncema. Aristotel ugotavlja, da zakoni brez otrok hitreje »razpadejo. Moževo prijateljstvo do žene je drugačno kot ženino prijateljstvo do moža (Aristotel 2002, 1158b; 1162a).

2.8 Prijateljstvo in družbene ureditve

Ko beremo Aristotela, moramo imeti v mislih, da človek ne živi sam v izolaciji, temveč je politično in družbeno bitje. Ves čas se nahaja v različnih situacijah, izpostavljen družbi in politiki, kjer poskuša graditi na socialnosti in prijateljstvu. Družbena ureditev, če je zasnovana na kriteriju pravičnosti in enakopravnosti, potencialno lahko deluje na ustvarjanju različnih prijateljstev na različnih ravneh. Prav tako če v državi vlada nepravičnost, se obenem rušijo tudi temelji, na katerih bi se lahko pravo prijateljstvo zgradilo. Razprave o prijateljstvu in različnih družbenih sistemih, v katerih različna prijateljstva nastajajo, se lahko odvijajo v napačno smer. Obstaja prava nevarnost, da je Aristotelova filozofija prijateljstva v *Nikomahovi etiki* na samem koncu zreducirana izključno na obliko političnega prijateljstva (Vučetič 2007, 576–577). Prav skupnost je tista, ki je pogoj prijateljstva, in oblikam prijateljstva ustrezajo oblike skupnosti.

Aristotel analizira različne oblike državnih ureditev – kraljevina, aristokracija in timokracija. Timokracija je tista, ki temelji na premoženjskih stopnjah, in jo nekateri označijo tudi s politejo. Po Aristotelu je najboljša kraljevina, pa timokracija (Aristotel 2002, 1159a).

Argumente za takšno tezo najde v razmišljanju, da ima kralj vse, kar hoče in kar bi mu lahko koristilo, in zato vse, kar stori, stori zaradi lastne dobrote. Ta oblika družbene ureditve temelji na kamnu pravičnosti, a obenem neenakosti. Aristotel v mnogih pogledih ni predstavnik svojega časa, temveč »oče« novodobnih idej, ki imajo moč

spremeniti svet. Vendar je v teoriji prijateljstva, ki sloni na družbenih ureditvah, Aristotel le še navaden predstavnik svoje dobe. Kralj kot skrbnik svojega ljudstva obenem svoj narod tudi navdušuje. On je tisti, ki je za svoje podanike odgovoren, in je prav tako odgovoren za politične in socialne pogoje, ki so osnova za prijateljstvo. Prav tako je on eden izmed ljudi, s katerim ni mogoče vzpostaviti prijateljskega odnosa, saj je prijateljstvo možno le med enakimi, kar se za kralja in njegove podanike ne more reči. Z višje perspektive gledanja na Aristotela – ki nam je danes mogoča zaradi časa, ki je pretekel od Aristotelove teorije – lahko rečemo, da je njegova opredelitev logično pravilna, a obenem večkrat tudi praktično ovržena tekom časa in odvijanja zgodovine. Ob današnjem pogledu na dosežke demokratične ureditve, državne ureditve katere se Aristotel ni dotikal, lahko izpeljemo zaključek, ki se deloma sklada z Aristotelovo filozofijo. Demokracija je primerna za razvoj prijateljskih odnosov, saj demokratična ureditev temelji na imperativu enakosti. Enakost pa se smatra za tisti element, brez katerega po Aristotelu pravo dobro prijateljstvo ni mogoče. Etična razsežnost prijateljstva ima nekaj skupnih točk s politično dimenzijo, vendar to ne pomeni, da lahko enačimo pravo dobro prijateljstvo s političnim. Potrebno je opozoriti, da je Aristotelov namen poudariti, kako ni le dovolj priti do kreposti na osebni ravni, temveč je krepost potrebno spodbujati tudi na družbeni ravni. Zato je ključnega pomena za prijateljstvo tudi pogled v nasprotno stran. Kakršne kreposti bodo vladale v družbi, bodo potem tudi vladale v osebnih prijateljstvih. Temu je tako, ker se prijateljstvo realizira v občestvu in se dokazuje v dejanjih (Vučetič 2007, 576–578).

Aristotel na koncu devete knjige *Nikomahove etike* zaključi z razmišljanjem o prijateljstvu. Primerja ga z ljudmi, ki se med seboj ljubijo in najdejo največjo radost v njihovih izmenjujočih pogledih – v vidnih zaznavah – kot da iz njih izvira ljubezen. Kar vid predstavlja za zaljubljenca, to druženje in sožitje predstavljata za prijatelje in prijateljstvo. Kot se človek obnaša do samega sebe, tako se obnaša tudi do svojega prijatelja, in kolikor je človeku draga zavest o lastni biti, tako draga mu je tudi zavest o biti svojega prijatelja. Zavest o biti prijatelja pa se lahko uresniči le v sožitju in zato ni čudno, da prijatelji težijo k medsebojnemu druženju. (Aristotel 2002, 1171b)

Prijateljstvo je Aristotel iskal v različnih človeških odnosih. Razlikoval je med različnimi vrstami prijateljstva, ki so bila razvrščena od najboljše in najbolj idealne vrste do tistih najnižjih vrst prijateljstva. Vsak lahko s pomočjo Aristotela presodi,

kakšno vrednost ima posamezna vrsta prijateljstva zanj. Prav tako lahko človek razmišlja o tem, kako bi se moral kot prijatelj obnašati do drugega, pa naj bo to družinski član, sonarodnjak ali le znanec.

3. SODOBNO POJMOVANJE PRIJATELJSTVA IN SOCIALNA OMREŽJA

V zadnjih dvajsetih letih je na področju osebnega življenja, in posledično prijateljstva, prišlo do velike spremembe. Ta sprememba je posledica množične uporabe interneta in z njim socialnih omrežji – še prej klepetalnic, ki so vplivali na osebno življenje posameznika s socialnega vidika. Ljudje danes dajejo vse večji pomen javnim objavam osebnih povezanosti z drugimi posamezniki. S tem pojem prijateljstva dobiva nov vidik, oz. drugo dimenzijo, ki je bila doslej še nepoznana. Internetna komunikacijska tehnologija spodbuja ljudi k preizkušanju novih oblik intimnosti, prijateljstva in osebne identitete. Ta se kaže skozi nove oblike druženja ter nove tehnike javnega prikaza samega sebe, predvsem skozi socialna omrežja. Načini spoznavanja drugih ljudi in prijateljevanje sta se drastično spremenila, zato bo v prihodnjih letih potrebno besedo »intimnost« prevetriti in poglobiti njen pomen, saj stara razlaga pojma ni več zadovoljiva. Socialna omrežja ponujajo možnost spreminjanja lastne identitete in samopredstavitve ter obenem dajejo nov vidik interakciji in vedenju osebe. Danes ta omrežja nudijo možnost komunikacije z drugimi ljudmi, zato precej vplivajo na pojem prijateljstva. Da niso le trenutna modna muha, ki bo kmalu zamrla, ter o množičnosti uporabe socialnih omrežij pričajo tudi številke. Facebook, ki je pravi fenomen med množico teh internetnih strani, ima po statistiki iz meseca marca 2012 kar 900 milijonov mesečnih uporabnikov in skupaj tvorijo 125 milijard prijateljev. Statistika za mesec januar 2016 kaže, da se je število aktivnih uporabnikov povzpelo iz 900 milijonov na 1,591 milijarde uporabnikov – posledično pa tudi prijateljstva. S pomočjo socialnih omrežij naj bi ljudje dobili več prijateljev in okrepili vezi med družinami, predvsem tistimi, ki ne živijo v istem okolju. Istočasno pa so nove medijske tehnologije že tarča nekaterih, ki pravijo, da zaradi njih ljudje izgubljajo stik z realnostjo in posledično »pravimi« odnosi. Obstaja močno prepričanje, da mora komunikacija, ki poteka med dvema človekoma, potekati na štiri oči brez »mediacije« tehnologije. Med nekaterimi se širi celo strah, da bo takšna tehnologija močno pripomogla pri zrušenju družbe. Ali se je vizija Marka Zuckerberga, ki je hotel močneje povezati svet, sfizila in postala grožnja, da bodo ljudje v prihodnosti komunicirali le še z ekrani (Chambers 2013, 1–2)?

3.1 Starodavno in moderno prijateljstvo, unikatnost in samorazkritje

Kljub navidezni kontinuiteti in povezanosti med klasičnim in modernim pojmovanjem prijateljstva, ki se kažejo v medsebojni povezanosti, ljubezni ter prostovoljnih nesebičnih odnosih, pa med njima obstajajo velike razlike. Izhajajo predvsem iz različnih vrednotenj prijateljstva in psiholoških predpostavk (Konstan 1997, 14).

Eden izmed primerov, kjer je razlika pojmovanja prijateljstva dobro vidna, je vidik samorazkritja. Sodobne razprave so podobnega mnenja, da je samorazkritje osnova za intimnost in zaupanje med prijatelji. Glavna značilnost modernega prijateljstva, ki stabilizira ter vzpostavlja in razvija odnose vseh vrst, je pravšnje in spretno samorazkritje drugemu. To razkritje predstavlja plast človeka, ki se je razkril in gre za skrite misli ali celo telesno razkritje (Duck 1983, 76). Prav zaradi te moderne značilnosti prijateljstva poznanstva ne moramo uvrščati na isto raven. Pri poznanstvih lahko pride do velikega pretoka informacij, vendar dokler ne pride do izmenjave na področju intimnosti ali zasebnih (osebnih) informacij, ne moremo govoriti o prijateljstvu.

V antiki sta odkritost in iskrenost med prijatelji vrednoti, ki postaneta še posebej razvidni kasneje v času helenizma in rimskega cesarstva. Poštenost je cenjena z vidika, da lahko s pomočjo le-te prave prijatelje človek loči od slabih prijateljev. V tistem času je bilo mišljenje takšno, da ljudje potrebujejo konstruktivno kritiko, saj s tem lahko prepoznajo svoje napake in jih odpravijo. Helenistične šole so dajale posebno pozornost odkritemu govoru, ki se je navezoval s prijateljskimi nasveti, ki so pomagali spreminjati »slabega« prijatelja. Vendar nikdar v zgodovini ni bilo razodevanje osebnih intimnosti in skrivnosti predstavljeno, kot nekaj nujnega za pravo prijateljstvo, kakršno prepričanje velja danes. Vez zaupanja med pravimi prijatelji je »zacementirana« v enakem samorazkritju drug drugemu (Konstan 1997, 15).

Sodoben pogled na prijateljstvo večkrat predpostavlja, da je osnova za privlačnost med prijatelji v njihovih individualnih oz. osebnih kvalitetah. Oseba, ki je predpostavljena kot prijatelj, mora biti cenjena zaradi njene edinstvenosti in ne le kot nekaj splošnega in samoumevnega. Kadarkoli se v sodobnem času opisuje prijatelja, se vedno poudarja, v čem je ta prijatelj poseben. Antični pisci pa, ravno nasprotno, pri prijateljih poudarjajo dobre lastnosti, ki morajo biti lastne vsem prijateljem.

Unikatnost in samorazkritje sta povezana, saj samorazkritje razkriva, kaj je posebnost posameznika. Ker pa je vsak človek nekaj posebnega, to ne more biti edino merilo za prijateljstvo. Posebna vrednost je tudi sposobnost komuniciranja s takšnim človekom. Obstaja splošno prepričanje, da ne glede na vse sposobnosti intimnosti, ki jo posameznik premore, hoče biti po drugi strani tudi razumljen. Prijateljstvo je tako nekakšno okno, ki drugemu dovoli vstop v notranjost samega sebe, ki je po navadi motna ali skrita. Znanci, ki so z osebo v vezi le po poznanstvu, nimajo vpogleda v njeno notranjost (Konstan 1997, 16).

3.2 Intimnost in prijateljstvo

Navkljub splošnem razširjenju socialne bojazni o vplivih digitalnih tehnologij na tradicionalne družbene vezi ugotovitve kažejo, da so socialna omrežja postala pomembna območja za gojenje osebnih odnosov. Obstaja čedalje več dokazov, da ta tehnologija vpliva na dramatične spremembe o naših predstavah o intimnosti in prijateljstvu. Medtem ko spletne strani kot so Facebook, MySpace in Friendster spreminjajo in dopolnjujejo možnosti poslovanja, kulture in raziskav, na drugi strani tvorijo tudi nove načine intimnosti. Čeprav so raziskave na tem področju v razvoju, vsi znaki kažejo, da s pomočjo socialnih omrežij in ostalih socialnih medijev ljudje ohranjajo osebne odnose. (Chambers 2013, 4)

V zahodnem svetu je bila intimnost vedno predpostavljena z nečim osebnim, privatnim, individualnim in domačim. V klasičnem pogledu je bila intimnost osnovana na ekskluzivnosti, kjer sta dva posameznika razkrila čustva drug drugemu in nikomur več (Simmel 1950).

Lynn Jamieson razlaga, da se je zgodovinski preobrat pri vrednosti socialnih odnosov zgodil v moderni dobi, ko se je pojmovanje vezi obrnilo od poudarka na pomenu skupnosti na poudarek na intimnosti. To se je zgodilo v modernem času in takrat sta se prijateljstvo in sorodstvo po moči vezi pričela enačiti. Sorodniki in prijatelji so postali vodilni primer idealov medčloveških odnosov, ki jih je potrebno obravnavati kot potencialne konstitutivne skupnosti, ki jih vežejo čustva. (Jamieson 1998, 74)

Vendar se je pomen vrednosti socialnih odnosov, ki je ravno pridobil svojo veljavo na intimnosti, ponovno začel krhati. Temu botruje vzpenjanje socialnih omrežji. Meje intimnosti so bile predstavljene iz do sedaj poznanega zaprtega proti javnemu odprtemu okolju. Pričelo se je izpodbijanje konvencionalnih razmejitev, ki so razločevale med »zasebnim« in »javnim« življenjem posameznika. Klasično razlikovanje med »javnim« in »zasebnim« življenjem je sedaj skorajda zabrisano, saj je v modernem času moteno in izpodkopano s strani osebnih odnosov, ki so se pričeli gojiti skozi medijske tehnologije – predvsem socialna omrežja (Chambers 2013, 42).

Pomembne spremembe v pojmovanju intimnosti so se pričele kazati v poznem dvajsetem stoletju predvsem s porastom ločitev, različnimi tipi družin, oddaljevanjem od širšega družinskega kroga in socialnih prizadevanj za preoblikovanje osebnih odnosov s pomočjo izbire. Sprememba razumevanja intimnosti je bila povezana s širšo družbeno transformacijo, ki je vključevala drugi val feminizma, rast ženske avtonomije, individualizacijo na osebni ravni in postmoderno.

Samorazkritje je postal nov motor, ki vodi današnje odnose. Ljudje so se čedalje bolj pripravljani odpreti in vsem predstaviti svoje zasebno življenje. V zgodnjih fazah odnosov danes samorazkritje postaja »kazalec« intimnosti, ki se manifestira skozi zaupanje. Nove vrste osebne intimnosti so prepoznane tudi v okviru socialnih omrežij in temeljijo predvsem na pogovornih razkritjih. Predvsem za mlade so socialna omrežja postala pomemben »kraj«, kjer lahko razkrivajo svoja čustva. Zaradi digitalnih medijev mladi postajajo bolj odprti pri navezovanju stikov. (Chambers 2013, 47)

Na socialnih omrežjih se posamezniki lažje razkrivajo drugim. Deljenje notranjih izkušenj, recipročno razkrivanje ter izkazovanje čustev so močni znaki intimnosti v okviru zaupanja.

V tem, na nek način mediacijskem, internetnem okolju je razkrivanje intimnosti prepoznaven znak, ki loči tesne vezi med osebami od šibkih poznanstev. Šibke vezi lahko prerastejo v tesne s pomočjo postopnega samorazkrivanja. To je moč storiti s pomočjo različnih socialnih medijev – od socialnih omrežji in telefonskih SMS-sporočil, do medkrajevnih klicev. Razkrivanje intimnosti deluje kot kazalec, ki odloča med pristnim in umetnim oz. površnim spletnim prijateljstvom. V internetnem svetu lahko intimnost kot samorazkritje postane pokazatelj pravega prijateljstva. Obenem

postane tudi simbolični znak medsebojne bližine in zaupanja. Intimnost skozi razkritje ne izključuje nihanj v medosebnih odnosih – prijateljstvu. V današnjem času besedna zveza »za vedno« ni več osnovna definicija ter predpostavka zavezanosti in prijateljstva. Odnosi so lahko dolgotrajni ali pa kratkoročni. Ta novi diskurz osebnega mediacijskega pogovora je ustvaril nove režime intimnosti in resnice. Novim anonimnim uporabnikom se socialna omrežja predstavljajo kot kraj, kjer lahko izpovejo občutja in situacije, ki so se nekoč tretirale kot osebne in intimne. (Chambers 2013, 47)

Pravo prijateljstvo je eno najtežje dosegljivih čustev; morda celo težje dosegljivo kot ljubezen (Dean Martin).

Na začetku 21. stoletja je bil narejen največji napredek na sodobnem pojmovanju intimnosti. Študije (Pahl in Spencer 2004; Budgeon in Roseneil 2004; Savage idr. 2005) so pokazale, da ima prijateljstvo, katerega del je intimnost, velik vpliv na dobrobit osebnega in socialnega življenja posameznika. Omenjeni avtorji so skozi študije prepoznali potrebo po širšem raziskovanju pojmov, ki se tičejo osebnega življenja. Le ozko osredotočenje na družino in ljubezenske partnerje ni bilo več dovolj, temveč je bilo potrebno priznanje o obstoju nestanovitnih omrežij, ki prav tako vplivajo na osebno življenje. V to mrežo so vključili tudi sosede, prijatelje in ljubimce. Ta nov sklop poudarkov nam dovoljuje prepoznavo kompleksnosti intimnih odnosov, prijateljev, družbe in poznanstev, ki se lahko povezujejo preko internetne mediacije. Študije danes priznavajo, da so lastnosti prijateljstva podobne lastnosti družbe (Wilkinson 2010, 458), pojem »prijateljstvo«, pa se je pričel porabljal kot vez med intimnim, osebnim prijateljstvom in javnimi, mrežnimi odnosi v skupnosti (Chambers 2013, 49).

Pogled na prijateljstvo, kot ga predstavita Spencer in Pahl, poudarja gradnjo osebnega poznanstva med ljudmi in njihovo medsebojno mreženje. Ti odnosi delujejo na principu neke male osebne skupnosti, njihov namen pa je socialna opora in tovarštvo. Empirična študija prijateljstva in družine, ki sta jo izvedla v Združenem kraljestvu, je pokazala, da t.i. osebne skupnosti predstavljajo velik del človeškega življenja. Definirata jih kot intimne in aktivne vezi med prijatelji, sosedi, sodelavci in sorodniki. Razlika obstaja med ustvarjenimi vezmi (npr. prijatelji) in »danimi« vezmi (npr. družina), oboje pa povezuje podobna prijateljska vez v širšem smislu. Ustvarjene in dane vezi so si zato na nekakšen način podobne, vendar med osebami, ki jih povezujejo dane vezi, obstaja še neka dolžnost, ki je vzajemna. Količina osebnih skupnosti, v katere je lahko vključen

človek, se lahko širi ali krči. Vse je odvisno od razmer, ki trenutno vladajo v prijateljstvu, družini ali medsosedskih odnosih. Te vezi so prostovoljne in posameznik si lahko izbira, koliko časa in volje jim bo namenil – izbira si jih v okviru individualne pripadnosti. V zadnjem času si ljudje veliko pogosteje izbirajo odnose, ki temeljijo na osebni ravni. Osebne skupnosti so tiste, ki negujejo skrito solidarnost v človeku, ki je potrebna za socialno kohezijo in podporo. Prijateljstvo je dandanes v svetu kot nekakšno lepilo, ki drži skupaj celotno družbo. (Pahl in Spencer 2004, 71)

3.3 Kaj so socialna omrežja

»Zato, da ti socialna omrežja ne kradejo časa je potrebna disciplina.« (Alexis Ohanian)

Socialna omrežja, fenomen nove dobe, so spletne aplikacije, ki uporabnikom omogočajo:

1. ustvarjanje javnega ali delno javnega profila znotraj omenjenega sistema,
2. artikuliranje seznama uporabnikov, s katerimi so povezani, in
3. prikazovanje in pretok njihovih seznamov povezav in povezav drugih znotraj sistema. (Wikipedia 2003)

Spletna socialna omrežja služijo različnim namenom, vendar so v glavnem izpostavljeni trije, ki so lastni vsem podobnim stranem. Socialna omrežja ljudje uporabljajo zaradi vzdrževanja in krepiteve socialnih vezi ali, da z njihovo pomočjo ustvarijo nove povezave. Strani omogočajo pregledovanje profila drugih ljudi in posledično komunikacijo s tistimi, ki jih dodamo v svojo socialno mrežo. Socialna omrežja omogočajo uporabnikom, da na njih delijo želene vsebine, ki se lahko spreminja glede na tip strani kamor so prijavljeni (slike, osebni profil, video, članki, ...). S pomočjo socialnih omrežij uporabniki iščejo vsebine, ki so v tistem trenutku za njih zanimive. To naredijo s pomočjo organizacije, filtriranja in priporočil drugih uporabnikov, ki so delili vsebino.

Prva spletna stran, ki se je približala današnjemu pojmovanju socialnih omrežij je bila www.classmates.com, na kateri so se lahko uporabniki povezali z drugimi ljudmi, ki so stran uporabljali. Zaživela je leta 1995 z namenom, da bi ljudje iz Amerike lahko

poiskali svoje sošolce. A ta stran ni povsem zadoščala vsem trem zgoraj opisanim namenom. Socialno omrežje, kakršnega poznamo danes, zaseda spletna stran www.sixdegrees.com, ki je obstajala med leti 1997 in 2001. Z novim tisočletjem je začel trend socialnih omrežji naraščati, saj je čedalje več ljudi postajalo povezanih z internetom. Nastale so spletne strani, kot so Friendster, ki se je uporabljal za iskanje prijateljev, Match.com, ki se je uporabljal kot stran za iskanje partnerjev, Youtube za deljenje video posnetkov, LinkedIn za povezovanje podjetnikov in ostali (Mislove 2009, 12–13).

Med slovenskimi socialnimi omrežji sta bili najbolj priljubljeni spletni strani www.glasujzame.com in Simpatije. Pri obeh so uporabniki lahko ocenjevali druge na podlagi slike in opisa, z drugimi uporabniki pa so lahko tudi stopili v stik. Spletna stran Simpatije danes ne obstaja več, Glasujzame.com pa je v letih 2013–2014 zopet zaživela. Slovenci danes najbolj uporabljajo spletno omrežje Facebook, ki je tudi svetovno najbolj uporabljeno socialno omrežje.

Da lahko ljudje sodelujejo na socialnih omrežjih, morajo ustvariti svoj osebni profil in s tem ustvariti svojo internetno identiteto. Nekatera omrežja uporabnikom dovoljujejo, da brskajo po njihovih straneh tudi brez ustvarjenega profila, vendar so jim na voljo le omejene možnosti. Ko uporabniki ustvarjajo profil, morajo nekatere podatke nujno priskrbeti, spet drugi pa so poljubni. Največkrat so vsi podatki na željo uporabnika lahko tudi skriti. Ko je uporabnik prijavljen, lahko prične socialno omrežje uporabljati. Stik lahko vzpostavi z drugim uporabnikom, vendar se ta način sodelovanja zopet razlikuje od ene spletne strani do druge. Na nekaterih lahko uporabnik vzpostavi vez z drugo osebo na svojo željo, spet na drugih straneh pa mora drugi uporabnik to povezavo tudi dovoliti. Ljudje se lahko povežejo z drugo osebo preko socialnih omrežij zaradi različnih razlogov in glede na to uporabljajo tudi različne strani. Razlogi za povezavo so lahko osebna poznanstva, poslovno sodelovanje, virtualna poznanstva, deljenje interesov, itd. Ljudje lahko pridejo do osebnega profila drugega človeka in do vseh podatkov, ki je ta dovolil javno objaviti. S tem lahko dobijo vpogled v internetno identiteto posameznika in poiščejo podatke, ki ga zanimajo.

Ko enkrat človek ustvari svojo spletno identiteto, lahko priče z ostalimi uporabniki deliti vsebino tako, da objavlja na svojem profilu, in je ta vidna tudi ostalim članom. Veliko spletnih strani, kot je na primer YouTube, dovoljuje uporabnikom objavljanje

neomejenih količin podatkov. Ti podatki ostanejo na profilu uporabnika in so vedno dostopni, če jih ta ne izbriše. Veliko socialnih omrežji omogoča uporabnikom tudi ustvarjanje posebnih skupin, v katerih se lahko zbirajo ljudje s podobnimi interesi. V njih lahko ljudje objavljajo razna sporočila, ki jih vidijo vsi člani skupine, ali celo z njimi delijo vsebino, kot npr. slike, sporočila. Nekatere skupine so vodene s strani administratorja, ki omejuje objave in člane v skupini, ter odstranjuje neprimerno vsebino. Namen skupin je povezovanje ljudi z istimi interesi in medsebojna izmenjava podatkov. V njih prihaja do medosebnega povezovanja na neki drugi ravni.

3.4 Prijateljstvo na socialnih omrežjih

Ne prideš do 500 milijonov prijateljev, ne da bi si pri tem pridobil par sovražnikov (Mark Zuckerberg – ustanovitelj Facebooka).

Ker je danes v Sloveniji najbolj uporabljeno socialno omrežje Facebook, se bomo v tem delu osredotočili predvsem nanj. Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je prijatelj nekdo, ki je iskren, mu lahko zaupaš, je čustven in sta si podobna v razmišljanju. Spletna socialna omrežja pa ta pojem razumejo nekoliko drugače. Pojem »prijatelj« na teh straneh označuje katero koli vez med dvema osebam, ki stopita v kakršen koli virtualen socialen odnos (Chambers 2013, 162). Takšen pojem lahko zavaja, saj se popolnoma razlikuje od njegovega tradicionalnega razumevanja.

Odnosi med ljudmi so različni glede na pogoje in prostor, v katerem nastajajo. Prav tako je v modernem času na tem mestu potrebno omeniti tehnološki vidik. S pomočjo tehnologije danes ljudje ustvarjajo odnose na načine, ki še v prejšnjih nekaj desetletjih niso bili mogoči. Tehnološke spremembe so ljudem omogočile boljši kontakt in s tem olajšale odnose. Odnosi so postali »hitrejši« in cenovno bolj dostopni z izumom telefona. Vsekakor je lažje poklicati prijatelja nekaj sto kilometrov stran, kot se podati na pot, da bi se lahko srečala. Tehnologija je v neprestanem razvoju in o njej lahko beremo v različnih knjigah, a na področju odnosov – predvsem prijateljstva – in interneta je bilo napisanih relativno malo knjig in prispevkov. Pred dostopnostjo digitalnih medijev in telefonov so bili odnosi in prijateljstva predvsem prostorsko omejeni. V stiku in odnosu so lahko ostajali tisti, ki so živeli relativno blizu in na

dostopnem mestu. Danes pa je, predvsem s pomočjo razvoja interneta in telefonije, prostorski vidik postal skoraj nepomemben. Če je bila Aristotelu pomembna dejanska fizična bližina in pogovor na štiri oči, e je prijateljstvo v času digitalnih medijev preusmerilo v komunikacijo preko spleta in odnose preko spleta ali drugih sodobnih komunikacijskih sredstev, ki nadomeščajo to bližino. Zamenjala jo je komunikacija na daljavo in virtualni svet interakcije (Adams 1998, 154–157). Vendar ali so takšni odnosi, ki jih vzdržujemo s pomočjo interneta, slabši in manj kakovostni?

V nasprotju s prijateljstvom, ki nastaja zaradi druženja oseb in medsebojne izkušnje, lahko prijateljstvo preko interneta zaživi brez fizičnega stika. Predvsem je trend spletnih klepetalnic, da stike navezujejo ljudje, ki se od prej ne poznajo. V klepetalnicah uporabniki v večini primerov uporabljajo vzdevke, po katerih jih je nemogoče prepoznati. Takšna »prijateljstva« – lahko bi jim rekli poznanstva – po navadi ne trajajo dolgo. Na drugi strani pa so prijateljstva na socialnih omrežjih, kot so Facebook, Myspace in Friendster, ki jih ljudje uporabljajo predvsem za ohranjanje stikov. Na teh omrežjih so profili oseb predstavljeni z imenom, priimkom in sliko, zato veš, koga dodajaš v svojo internetno socialno mrežo. Za to obstajajo različni razlogi. Microsoftova raziskovalka Danah Boyd (2006) jih našteje trinajst, ki si sledijo od najbolj do najmanj pogostega:

1. dejansko prijateljstvo
2. znanci, družinski člani, kolegi
3. Bilo bi neprimerno, če bi zavrnil prošnjo za prijateljstvo, ker se poznavata.
4. Več prijateljev daje vtis popularnosti.
5. S tem pokažeš, da si oboževalec (tiste osebe, skupine, izdelka, ...).
6. Tvoja lista prijateljev kaže, kdo si.
7. Njihov profil je »kul«, zato je spletno prijateljstvo z njimi »kul«.
8. To je edini način, da vidiš zasebne profile oseb (Friendster).
9. Če imaš več prijateljev, lahko vidiš profile drugih ljudi (Myspace).
10. Prijateljstvo omogoča ogled njihovih objav ter ogled objav njihovih prijateljev (Myspace).
11. Želiš, da vidijo tvoj profil, tvoje objave in tvoj blog (Myspace).
12. dostop do seznama ljudi prijatelja
13. Lažje je reči DA (sprejemem prijateljstvo) kot NE.

Ljudje se bodo preko socialnih omrežij največkrat družili, če ta omogočajo ponavljajoče se druženje. Prav tako je pomembno, da se lahko uporabniki srečujejo na več spletnih mestih znotraj tega omrežja. Uporabniki med seboj delijo izkušnje, kar pomaga pri gradnji zaupanja in spoštovanja, ter vodi v prijetne odnose. Za socialna omrežja značilne norme in prepričanja, ki si jih uporabniki med seboj delijo, se zaradi njih povezujejo in se na nek način dopolnjujejo. (Adams 1998, 167–168)

Novo rojevanje načel in navad, ki so posledica spletnega prijateljstva in spletne intimnosti, ima velik vpliv na druženje v realnem, nevirtualnem svetu. Temu so zlasti podvrženi mladi. Razna socialna omrežja so uporabnike pozvala, naj svoje prijatelje razdelijo v skupine, ki so javne tudi ostalim uporabnikom. Gre za nekakšno javno vrednotenje prijateljev, s čimer je še posebno »zaslovel« MySpace. Kaj takšnega je v realnem svetu in medosebnem odnosu nepredstavljivo. Beseda »prijateljstvo« je uporabljena v vseh odnosih na spletnih omrežjih. Kdor želi s teboj vstopiti v stik, ti mora poslati »prošnjo za prijateljstvo«. Tako so družinski člani, sošolci, znanci in vsi ostali na profilu socialnih omrežij navedeni kot prijatelji. Šele po letu 2007 so bile na spletnem mestu Facebook predstavljene kategorije, v katere si lahko v grobem razdelil vse svoje »prijatelje« in jim določil mesto v svojem življenju.

3.5 Socialna omrežja in najstniška prijateljstva

Adolescenca je precej zmeden čas v človekovem življenju. Ljudje so v tem času zelo občutljivi glede okolice, družbe, norm, priljubljenosti in osebnih ciljev. Gre za čas preizkušanja in okušanja sveta, v katerem človek poskuša najti svoje mesto. V tem življenjskem obdobju so prijatelji zelo pomembni, saj adolescentu pomagajo prebroditi krize s pomočjo zgleda in dajanjem občutka, da se »krivice« ne dogajajo samo njemu. Prav tako prijatelji zadovoljujejo nekatere mladostnikove potrebe v osebni in socialni sferi. Psihološko gledano je adolescenca čas dozorevanja posameznika na področju razmišljanja, samo-udejstvovanja, čustev in abstraktnega mišljenja. Gre za dozorevanje osebnosti (Ule 1995, 29). V tem obdobju se mladostnik prilagaja svetu in vzpostavlja odnose na novih temeljih.

Septembra 2006 je Facebook razširil svoje pogoje uporabe in od takrat dalje lahko na njihovi strani naredi profil vsak, ki je starejši od trinajst let. Velika večina, ki se je pridružila Facebookovim začetkom, so bili mladi, med katere so spadali najstniki, študentje in nekateri starejši, ki so znali uporabljati internet. Mladim »domačinom«, ki so poselili spletno stran, so se pričeli pridruževati čedalje starejši »priseljenci«, ki so šele spoznavali nove virtualne medije. Dandanes je na spletnih omrežjih največ najstnikov med štirinajstim in devetnajstim letom starosti. Različne raziskave kažejo, da se ti mladi poslužujejo te tehnologije predvsem z namenom, da krepijo prijateljstva in se z drugimi osebami tudi bolj intimno povežejo. Razvoj spletnih strani, kot so Facebook, Myspace in Friendster, je sprva kazal veliko novih priložnosti za mlade na vseh področjih, obenem pa se je med ljudmi okrepil strah pred pomanjkanjem privatnosti. Zaskrbljujoča so narcisoidna obnašanja mladih na teh socialnih omrežjih ter čedalje večja obsedenost z razkazovanjem samih sebe na spletnih profilih. Prvotno navdušenje nad socialnimi omrežji z začetka tisočletja se je počasi prelevilo v obtoževanje, saj naj bi mlade najstnike zasvojila in s tem oddaljila od vrstnikov in družine. Digitalna tehnologija in njena uporaba je postala trn v peti mnogim ljudem, med katerimi so tudi starši, učitelji, mediji in celo države. Ti so mnenja, da bi morale biti digitalne tehnologije in njihova uporabnost regulirane. V splošnem pa sta glede te tehnologije nastala dva pola. Na eni strani so tisti, ki trdijo, da so mladi na nek način »nadzorovani« in nezaščiteni zaradi nje, na drugi pa so ljudje, ki digitalne tehnologije ne obtožujejo in v njej vidijo različne možnosti za razvoj kreativnosti pri posameznikih. (Chambers 2013, 82–83)

Različne študije in raziskave v Ameriki in Evropi so razkrile, da je uporaba digitalnih medijev ukoreninjena v vsakodnevne navade adolescentov. Glede na raziskavo LSE (*London school of economics and political science*), ki je bila leta 2011 delno financirana s strani Evropske unije, so ugotovili, da mladi zelo pogosto uporabljajo socialna omrežja. Raziskava je potekala v petindvajsetih evropskih državah, zajela pa je mladostnike med 9. in 16. letom starosti ter njihove starše. Ugotovili so, da 93 odstotkov mladih uporablja socialna omrežja vsaj enkrat tedensko, ter da jih 60 odstotkov uporablja kar vsak dan. Raziskava je pokazala, da otroci pričnejo uporabljati internet zelo zgodaj. Na Danskem in Švedskem je povprečna starost otrok, ki se prvič srečajo z internetom, 7 let. V večini severnih evropskih držav otroci pričnejo internet

uporabljati pri 8 letih, v ostalih evropskih državah pa kar tretjina otrok med 9. in 10. letom starosti internet uporablja vsak dan. Ta številka se povzpne na 80 odstotkov pri 15 in 16 let starih anketirancih. 87 odstotkov se prijavlja na socialna omrežja doma, povečuje pa se številka tistih, ki socialna omrežja uporabljajo tudi v šoli – kar 37 odstotkov. (Livingstone idr. 2011, 5)

Socialna omrežja so tako danes nekaj vsakodnevnega v življenju mladih, naj si bo to v šolskih ali obšolskih dejavnostih in tako kulturnih kot tudi športnih udejstvovanjih. Digitalna komunikacija je najmočnejše orožje moderne globalizacije, vendar se pri mladih uporablja predvsem za lokalno posredniško komunikacijo. Za mlade je uporaba socialnih omrežij način komunikacije z vrstniki. Prav tako so socialna omrežja vedno v razvoju in sedaj ponujajo že združevanja v različne interesne skupine, katerim tako radi pripadajo najstniki. Širši pogled na socialna omrežja in posredno na odnose najstnikov, ki se jih poslužujejo, odpira novo sfero uporabljanja te tehnologije.

Socialna omrežja so danes nekakšen kraj, kjer se mladi srečujejo. Če so se včasih prijatelji družili zunaj, na igrišču, v nakupovalnih središčih in drugih krajih, se danes ta praksa ponavlja na digitalni ravni. Predvsem je takšna oblika sprejemljiva v primerih, ko medosebni »realni« odnos v realnem svetu ni mogoč zaradi različnih dejavnikov npr. oddaljenost, vendar v zadnjem času digitalna komunikacija raste čez vse meje. Digitalna tehnologija omogoča stik z drugo osebo brez nekakšnega fizičnega stika. Mladi na internetu vzpostavijo nekakšen »digitalni jaz«, ki postane njihova identiteta, preko katere komunicirajo z drugimi ljudmi. Mladostniki se na internetu »družijo« predvsem z ljudmi, ki jih poznajo, ali pa vsaj bežno poznajo tudi v realnem svetu. Razlogi za komunikacijo preko spleta so podobni razlogom druženja v realnem svetu – gre za socialno udejstvovanje, reševanje problemov, ter grajenje na odnosih. (Chambers 2013, 87–88)

Raziskave kažejo, da mladi uporabljajo socialna omrežja predvsem za to, da se družijo z ljudmi, ki jih že poznajo. Svoja prijateljstva nadgrajujejo z digitalno komunikacijo. Raziskava LSE kaže, da je »le« 30 odstotkov mladih med 9 in 16 letom starosti iz Evrope že govorilo z osebo, ki je še ni spoznala v realnosti (Livingstoneidr. 2011, 7). Vendar se je od tega le 9 odstotkov teh dogovorilo za osebno srečanje. Največ mladih se je s tujci spoznalo tako, da so obiskovali skupine, ki so jih družila podobna zanimanja. Večina mladostnikov obsoja spoznavanje preko interneta, saj se zaveda njegove

nevarnosti. Več socialnih omrežji na nek način sili uporabnike, naj dodajajo ljudi, ki jih ne poznajo dobro. Vendar se uporabnik lahko »skrije« pred neželenimi sporočili in prošnjami za prijateljstvo v spletnih nastavitvah. Svoj profil lahko zapre do te mere, da ga nihče ne more najti, če tega sam ne dovoli. Po raziskavi LSE ima kar 43 odstotkov mladih svoj Facebook profil viden le za svoje prijatelje, 28 odstotkov pa ima svoj profil le delno viden za vse uporabnike. Še vedno pa ostaja 26 odstotkov tistih, ki imajo svoj profil javen in ga lahko vidi vsak (Livingstone idr. 2011, 39).

Na tem mestu je potrebno omeniti, da je med mladimi v porasti tudi nekakšno spletno tekmovanje. Eden izmed fenomenov socialnih omrežji je masovno prijateljstvo, kjer mladi sprejemajo in pošiljajo prošnje za prijateljstva vsepovprek. To ne delajo zaradi dejanske želje po odnosu, temveč zaradi tekmovalne narave kdo od njih bo imel več prijateljev. Na takšen način lahko mladi hitreje pridejo v stik s tujci.

Poleg navadnih prijateljstev, katere mladostniki sklepajo preko družbenih omrežji, pa se mladi pridružujejo in udeležujejo tudi v različnih skupinah, ki jih lahko najdemo na socialnih omrežjih. Skupina na socialnem omrežju je podobno kot profil posameznika. Vsak uporabnik lahko ustvari svojo skupino na socialnem omrežju in jo posveti določeni tematiki. Ko jo ustvari si zanjo izbere ime, ki skupino tudi opisuje, ter vanjo povabi prijatelje in vse, ki bi jih tematika lahko zanimala. Skupine so lahko razdeljene glede na interesne dejavnosti, seksualno usmerjenost, versko prepričanje, narodnost ali etnične skupine. Takšne skupine so lahko v pomoč ljudem, saj ponujajo različne možnosti sodelovanja med uporabniki. Nenavadno pa je, da si ljudje v takšnih skupinah preko spleta poiščejo tudi prijatelje. Zgodi se, da mladi na Facebooku dodajo osebo za prijatelja le zaradi vizualnosti in podobnih interesov – npr. prisotnost v istih skupinah. Takšne prošnje so večkrat zavrnjene, pa vendar v ozadju ostaja grenak priokus zaradi zavrnitve same. Zavrnitev prošnje tujca ni tako zelo težka, kot je zavrnitev znanca. Če mladostnika na Facebooku med prijatelje doda sošolec, znanec ali soigralec, je najbolj verjetno, da bo to prošnjo tudi sprejel, ne glede na to, v kakšnih odnosih osebi dejansko sta (Chambers 2013, 92).

Ko se mladi srečujejo in spoznavajo v realnem svetu, največkrat tudi pogledajo njihov profil na socialnih omrežjih. S tem bolj spoznajo njihov okus, stil in socialne vezi, ki jih družijo. To jim pomaga pri preverjanju in spoznavanju ter obenem s tem dobijo dovolj podatkov, s katerimi lahko iščejo skupne točke pogovora. Ritual dodajanja prijateljev in

ostalnih znancev na Facebook oz. druga socialna omrežja lahko posledično vodi do osebnih stikov v realnem svetu. S tega pogleda lahko internetna prijateljstva obrodijo prava prijateljstva. Spletna socialna omrežja odprejo nov kanal komunikacije med mladimi, ki v navadnih pogojih morda ne bi komunicirali – prihaja do odnosov, ki so tehnično mogoči a socialno še neaktivni. Prav tako ta omrežja omogočajo najstnikom, da razvijajo odnose z drugimi relativno hitro, saj so lahko z njimi v neprestani navezi. Poznanstva lahko zato pospešeno napredujejo v prijateljstva ali celo romance, vendar je za to potreben tudi stik in komunikacija, ne le dodajanje prijateljev.

Nekatera socialna omrežja omogočajo tudi postavljanje prijatelje v različne nivoje. MySpace na primer ima možnost določiti najboljših osem prijateljev – *top eight* – in ta lestvica je vidna vsem. Pri adolescentih je takšen način razkazovanja prijateljstva še posebej priljubljen. To potrjuje pravilo, da adolescenti hrepenijo po sprejetju in ekskluzivnosti. Mnogi najstniki vidijo uvrščanje prijateljstva v višji nivo kot dokaz o trdnosti prijateljstva. Seveda ta možnost za njih povzroča tudi stres. Takšen način klasificiranja lahko povzroči kompleks manjvrednosti in omaje samozavest, obenem pa posesivno žene najstnike k doseganju boljših pozicij pri prijateljih na socialnih omrežjih. Ko dodajo prijatelje na višja mesta, mladi pričakujejo tudi povratno uslugo drugega, kar pa omaje pravi pomen prijateljstva in postane le tekmovanje v priljubljenosti. Za primer lahko vzamemo petnajst letno dekle iz Texasa, ki je dejala, da je zelo stresno biti v *top eight* pri nekemu drugemu, saj s tem dobi občutek, da mora tudi to osebo postaviti v višji nivo. (Boyd 2010, 102)

V mladostnem obdobju so odnosi za človeka zelo pomembni, predvsem odnosi med podobno mislečimi in s podobnimi pogledi. Nastali so novi kraji srečanja adolescentov, ki se združujejo na mestih, ki jih ponuja razvoj digitalne tehnologije. Kakšne posledice bo imel neosebni stik, ki je posredovan preko različnih socialnih omrežij, je danes še nemogoče predvidevati. Dejstvo je, da so virtualna okolja postala kraj, kjer mladi gradijo svojo identiteto, ki jih bo zaznamovala v odrasli dobi.

SKLEP

Kakšen je bil Aristotelov pogled na prijateljstvo in v katerem okolju se je ta razvil? Ali so »prijatelji«, ki jih danes tako naslavljamo, resnično pravi prijatelji? Ali pa se je pojem izpridil in klasično razumevanje prijateljstva ne zadostuje več?

Zdi se, da pravo prijateljstvo, kot ga je razumel Aristotel, sodobnemu človeku ni prioriteta. Aristotelov pogled na prijateljstvo se je razvijal v družbeno-zgodovinskem kontekstu, ki se močno razlikuje od današnjega. Zdi se, da ljudje danes ne iščejo resničnega dobrega v drugih. Vsaj zavestno ne. Človek se že skozi celotno zgodovino človeštva druží večinoma z ljudmi, ob katerih se počuti dobro. Vendar to ni dovolj, da bi tvorili pravo prijateljstvo, kakršnega je predstavil Aristotel, saj mora biti ta odnos več kot le sredstvo za osebno zadovoljstvo. Pravo prijateljstvo mora temeljiti na vrlini in oba posameznika morata v odnos stopati zaradi težnje po dobrem in ne le zaradi osebnih interesov. Takšno prijateljstvo se po Aristotelu imenuje *prijateljstvo med dobrimi* in takšnih prijateljev ima človek lahko samo nekaj. Lahko se celo vprašamo, ali je prijateljstvo, ki ga je predstavil ta veliki filozof, sploh mogoče. Ljudje smo družbena bitja, ki pa v sebi še vedno skrivajo nek nagon. Vodi nas skrit nagon po preživetju in posledično so skoraj vse naše odločitve na nek način sebične, saj je, vsaj na dolgi rok, vsaka naša izbira v življenju pogojena z boljšim bivanjem. Na tem mestu se velja vprašati, ali torej lahko sploh dosežemo prijateljstvo na ravni, kot ga je predstavil Aristotel. Po njegovi teoriji, naj bi bilo prijateljstvo med dobrimi nesebično in sta korist ter užitek le stranska produkta tega odnosa (Aristotel 2002, 1156a). Vendar če podrobno analiziramo naša osebna prijateljstva, ali sploh imamo prijatelja, v čigar družbi se počutimo dobro samo zaradi njegove kreposti in vrline, ter nam je korist in užitek, ki ga prinaša ta odnos le stranskega pomena? Ali pa korist in užitek slej kot prej prideta na površje in počasi začneta izpodrivati krepost, ter postajata primarno vodilo prijateljstva?

Klasično razumevanje prijateljstva, kot ga je predstavil Aristotel, je v sodobnem svetu skorajda nepredstavljivo. V času digitalne tehnologije so medosebni odnosi in srečanja dobili novo dimenzijo. Ljudje se preko digitalnih medijev srečujejo na spletu brez osebne stika, namreč preko posrednika – mediatorja – kot npr. socialna omrežja. Ali so takšne vrste odnosi pristni in dobri za ljudi? Ali pa je to prvi korak ubijanja socialne družbe, kakršno poznamo? Digitalni mediji so relativno nova stvar, zato se bodo njihovi

pravi vplivi pokazali šele z naslednjo generacijo. Vsekakor je prijateljevanje pridobilo na vidiku, katerega Aristotel ni mogel predvideti, zato je primerjava s klasičnim prijateljstvom skoraj nemogoča. Še najbolj se sodobno, digitalno prijateljstvo, približa Aristotelu, ko ta govori o prostorski razdalji med osebami in ali je takšno prijateljstvo sploh mogoče. Pa vendar socialna omrežja niso primerljiva s pismi, ki so jih osebe pošiljale v antičnem času. S pomočjo digitalnih medijev lahko ljudje ostanejo v neprestanem kontaktu in zaradi kamer, ki predvajajo sliko v živo, skorajda lahko govorimo o medosebnem stiku. Še vedno pa je tu primanjkljaj fizičnega odnosa in posledično večja možnost skrivanja čustev in občutij. Zato se lahko vprašamo, ali je takšen odnos še vedno pristen.

Dejstvo je, da tehnologija neprestano napreduje vzporedno s človeško miselnostjo. Tekom časa se spreminjajo vrednote, prioritete in nazori ljudi. Predvsem so v zadnjem času pod vplivom digitalne tehnologije mladi in mladi odrasli, preko katerih se razvija nov koncept prijateljstva. Vsekakor je moč najti vzporednice Aristotelovega pojmovanja prijateljstva z modernim. Prioriteta gradnje odnosov ne smeta biti le korist in užitek, saj s tem razvrednotimo odnose in bi lahko posledično slabo vplivali tudi na celotno družbo. Tudi vidik, da je potrebno delati dobro za prijatelja ne glede na osebno korist, je povsem korekten, saj pomaga graditi bolj socialno okolje za vse, ki v njem živimo. A vendar je tehnologija, ki je v nenehnem razvoju, velik dejavnik tudi v družbenem pogledu. Ne zadošča slepo oklepanje Aristotelovih spoznanj in obračanje pogleda stran od dejanskega stanja, ki vlada danes. Dejstvo je, da so digitalni mediji prinesli nov način komuniciranja med ljudmi, in ni nujno, da je nekaj novega obenem tudi nekaj slabega. Spremembe so potrebne na vseh področjih, saj lahko le preko sprememb dosegamo boljše rezultate. A obenem je potrebno biti previden, kajti spremembe niso vedno dobre, temveč lahko s seboj prinesejo tudi veliko slabega. Najti je potrebno zdravo sredinsko pot med fizičnimi stiki in odnosi preko digitalnih medijev. Ti nam lahko služijo kot »pripomoček« za izboljšanje odnosov, prav tako pa jih lahko uporabljamo kot pomagalo, ter z njimi oplemenitimo naše socialno življenje. Obenem pa moramo ostati pozorni in namenjati medosebnim fizičnim stikom veliko pozornost, da nas tehnologija ne zaslepi, kajti hitro se zgodi, da se človek na spletu prične obnašati drugače kot v realnem življenju. Pogumni postanejo plahi, plahi pa postanejo navidezno

samozavestni, saj nefizičen stik ustvarja pogoje za spreminjanje identitete do te mere, da lahko človek na koncu sam nasede svojim lažem in ne ve več, kdo je.

POVZETEK

Pojem prijateljstva ni nekaj novega, temveč spremlja človeka skozi celotno zgodovino. Že antični pisci so pisali o tovarištvu in prijateljstvu, vendar če sledimo toku zgodovine, v nobenem obdobju tega pojma niso razumeli povsem enako. S človeškimi vrednotami in prioritetaми se je spreminjalo tudi razumevanje prijateljstva. Osnova je ostala ista – gre za odnos med dvema ali več osebami, ki so globlje povezane. Vendar se globina te povezanosti razlikuje od družbe do družbe in od obdobja do obdobja. Homer piše o prijateljstvu v Odiseji, kjer za prijatelje oz. tovariše imenuje vse, ki potujejo z Odisejem domov. Prav tako za prijatelje imenuje družinske člane, torej vse, ki so na nek način čustveno povezani z osebo.

Aristotel kasneje pojem prijateljstva razdeli in v njem prepozna več različnih vrst. Poleg pravih prijateljev obstajajo tudi tisti odnosi, v katere ljudje stopajo zaradi egoističnih nagnjenj. Za Aristotela so to nepopolna oz. nepravna prijateljstva. Pravo prijateljstvo je le prijateljstvo med dobrimi. Dobri ljudje so tisti, ki krasi vrlina in v odnos vstopajo popolnoma osvobojeni vseh egoističnih teženj.

V sodobnem času pa je v prijateljstvu najbolj cenjeno samorazkritje in je obenem tudi vodilo za vzpostavitev odnosa. Razkrivanje drugemu kaže na določeno mero zaupanja, ki vodi v intimnost. Če je bilo prej takšno odpiranje drugemu striktno ekskluzivno, pa je v sodobnem svetu postalo stalna praksa. Predvsem mladi se preko socialnih omrežij masivno razkrivajo drugim osebami, saj jim je kot kaže, to s pomočjo digitalnih tehnologij lažje. Če se dve osebi »ujameta« zaradi samorazkritja, ta lahko sledi k intimnosti in nato pravemu prijateljstvu – kot ga pojmujejo danes.

Ključne besede: Aristotel, prijateljstvo, socialna omrežja, *philos*, odnos

ABSTRACT

The concept of friendship is not something new. In fact it follows the history of mankind throughout its whole history. Antique writers already wrote about camaradeiere and friendship. If we follow a course of history the concept of friendship was not understood completely the same in any time period. Through history human values and priorities changed and with it understanding of friendship. Fundamentals of it stayed the same – it was always about a relationship between two people who were deeply connected. However, the depth of this relationship differs from society to society and from one time period to another. Homer writes about friendship in *Odyssey*, where the words friends and comrades are used to define all people who travel with Odysseus. Also members of family are known as friends – that means everyone who are in some way emotionally involved with someone else are considered friends.

Aristotle has his own concept of friendship. He identifies several different types of relationships. There are those relationships which can be considered as true friendship and those types of relationships that exists merely because of selfish egoistic tendencies of individuals. The second type is considered as quasi-friendships. True friendship according to Aristotle can only exist between good people. Good people are the ones adorned with virtue and are entering into a relationship completely freed from all egoistic tendencies.

In modern times, the most cherished thing in relationship is self-disclosure, that also leads to true friendship. Disclosure shows a certain degree of confidence that can lead to intimacy. In history such disclosure was strictly exclusive but in modern world has become a regular practice. Particularly young people are massively disclosing to each other via social networks. It seems like it is easier to let people »inside« with help of digital technologies. If two people connect because of self-disclosure the relationship may evolve to intimacy and lastly to true friendship – as it is considered today.

Key words: Aristotle, friendship, social networks, *philos*, relationship

SEZNAM REFERENC

Adams, Rebecca G. 1998. The Demise of territorial determinism: online friendships. V: Rebecca G. Adams in Allan Graham, ur. *Placing Friendship in context*, 153–183. Cambridge: Cambridge University Press.

Aristotel. 1935. *Aristotle: Athenian Constitution. Eudemian Ethics. Virtues and Vices*. Prev. Harris Rackham. Cambridge: Harvard University Press.

Aristotel. 2002. *Nikomahova etika*. Prev. Kajetan Gantar. Ljubljana: Slovenska matica.

Aristotel. 2011. *Retorika*. Prev. Matej Hriberšek. Ljubljana: Šola retorika Zupančič&Zupančič, d.o.o.

Boyd, Danah. 2006. Friends, Friendsters, and Top 8: Writing community into being on social network sites. *First Monday*, Volume 11, Number 12–14 December 2006. [Http://firstmonday.org/article/view/1418/1336](http://firstmonday.org/article/view/1418/1336) (pridobljeno 6. april 2016).

Boyd, Danah. 2010. Friendship V: Ito Mizuko, ur. *Hanging Out, Messing Around, and Geeking Out: Kids Living and Learning with New Media*, 79–116. Massachusetts: The MIT press.

Budgeon, Shelley, in Sasha Roseneil. 2004. *Editors Interduction: Beyond the Conventional Family*. *Current Sociology* 52: 127–133. Navaja Deborah Chambers, *Social Media and Personal Relationships*, 49. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Chambers, Deborah. 2013. *Social Media and Personal Relationships: Online Intimacies and Networked Friendship*. New York: Palgrave Macmillan.

Cicero, Marcus Tullius. 1972. *Največje dobro in največje zlo*. Prev. Fran Bradač in Tone Ločnikar. Maribor: Obzorja.

Cohen, David. 1991. *Law, sexuality and society: The enforcement of morals in classical Athens*. Cambridge: Cambridge university press.

Connor, W. Robert. 1971. *The new politicians of fifth-century Athens*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 41. Navaja David Konstan, *Friendship in the classical world*, 58. Cambridge: Cambridge university press, 1997.

Duck, Steve. 1983. *Friends, for life: The psychology of close relationships*. New York: St. Martin`s press.

Gallant, Thomas W. 1991. *Risk and survival in ancient Greece: reconstructing the rural domestic economy*. Stanford: Stanford university press.

Hadot, Pierre. 2009. *Kaj je antična filozofija*. Prev. Suzana Koncut. Ljubljana: Krtina.

Heziod. 2009. *Teogonija; dela in dnevi*. Prev. Kajetan Gantar. Ljubljana: Modrijan.

Homer. 1978. *Iliada*. Prev. Anton Sovre in Kajetan Gantar. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Homer. 1997. *Odiseja*. Prev. Anton Sovre. Ljubljana: Karantanija.

Hutter, Horst. 1978. *Politics as friendship: The origins of classical notions of politics in the theory and practice of friendship*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

Jamieson, Lynn. 1998. *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press, 74. Navaja Deborah Chambers, *Social Media and Personal Relationships*, 42. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Konstan, David. 1997. *Friendship in the classical world*. Cambridge: Cambridge university press.

Lesses, Glenn. 1993. *Austere friends: The stoics and friendship*. *Apeiron* 26, 57–75.
Navaja David Konstan, *Friendship in the classical world*, 113. Cambridge: Cambridge university press, 1997.

Livingstone, Sonia, Leslie Haddon, Anke Görzig in Kjartan Ólafsson. 2011. *Risks and safety on the internet: The Perspective of European Children*. LSE, London: EU Kids Online.
[Http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20\(2009-11\)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf](http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20(2009-11)/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf) (pridobljeno 2. april 2016).

Markus, Robert Austin. 1990. *The end of ancient christianity*. Cambridge: Cambridge university press.

Mcguire, Brian patrick. 2010. *Friendship and community: The monastic experience*. Ithaca: Cornell university press.

Millett, Paul. 1984. Hesiod and his world. V: *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 84–116. Cambridge: Cambridge university press.

Millett, Paul. 1991. *Lending and Borrowing in Ancient Athens*. Cambridge: Cambridge university press.

Mislove, Alan E. 2009. *Online Social Networks: Measurement, Analysis, and Applicationsto Distributed Information Systems*. Doktorska disertacija. Rice University, Houston Texas.
[Http://www.ccs.neu.edu/home/amislove/publications/SocialNetworks-Thesis.pdf](http://www.ccs.neu.edu/home/amislove/publications/SocialNetworks-Thesis.pdf) (pridobljeno 5. april 2016).

Mogens, Herman Hansen. 1991. *The Athenian democracy in the Age of Demosthenes: Structure, principles, and Ideology*. Oklahoma: University of Oklahoma.

Musti, Domenico. 1984. Syria and the East. V: *The Cambridge ancient history: The hellenistic World*, 175–220. Cambridge: Cambridge university press.

Pahl, Ray, in Liz Spencer. 2004. *Personal communities: Not simply Families of »fate« or or »choice«*. *Current Sociology* 52 (2), 71-74. Navaja Deborah Chambers, *Social Media and Personal Relationships*, 49. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Platon. 2009. *Zbrana dela / Platon*. Prev. In spremna beseda Gorazd Kocijančič. Ljubljana: KUD Logos.

Plutarchus. 2007. *Morala za vsakdanjo rabo*. Prevod, komentar in spremne študije Maja Sunčič. Ljubljana: Institutum studiorum humanitatis, fakulteta za podiplomski humanistični študij.

Savage, Michael, Gaynor Bagnall in Brian J Longhurst. 2005. *Globalization and Belonging*. New York: Sage publications.

Simmel, Georg. 1950. *The sociology of Georg Simmel*. New York: The free press, 126. Navaja Deborah Chambers, *Social Media and Personal Relationships*. New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Stern-Gillet, Suzanne. 1995. *Aristotle`s philosophy of friendship*. Albany NY: Suny press.

Tabachnik, David Edvard, in Toivo Koivukoski. 2009. *Enduring empire: Ancient lessons for global politics*. Toronto: University of Toronto press.

Ule, Mirjana. 1995. *Prihodnost mladine*. Ljubljana: DZS, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino.

Ulf, Christoph. 1990. *Die homerische Gesellschaft: Materialien zur analytischen Beschreibung und historischen Lokalisierung*. München: Beck.

Vučetič, Marko. 2007. Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji. V: *Filozofska istraživanja br. 107*, 571–579. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Walbank, Frank William, Alan Edgar Astin, Martin W. Frederiksen in Brian W. Ogilvie. 1984. *The Cambridge ancient history: VII part I The Hellenistic world*. Cambridge: Cambridge University Press.

White, Carolinne. 1992. *Christian friendship in the fourth century*. Cambridge: Cambridge university press.

Wikipedia. 2003. Spletno socialno omrežje. 30. marca.

https://sl.wikipedia.org/wiki/Spletno_socialno_omre%C5%BEje#cite_note-1

(pridobljeno 4. aprila 2016)

Wilkinson, Jennifer. 2010. *Personal communities: responsible individualism or another fall for Public [man]*. *Sociology* 44(3), 458. Navaja Deborah Chambers, *Social Media and Personal Relationships*, 49. New York: Palgrave Macmillan, 2013.